

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava
Sotsioloogia eriala

Janne Susi

KÕRGHARIDUST OMANDAVATE NOORMEESTE
ARVAMUSED AJATEENISTUSEST

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Avo Trumm, PhD

Tartu 2017

AUTORIDEKLARATSIOON

Olen koostanud töö iseseisvalt ning kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Janne Susi

1.06.2017

ABSTRACT

Conscription has always played an important role in the functioning of society. It is continuously irreplaceable in the sense of national security. Conscription offers security to state and people by offering military training and practice for young men helping to solve and prevent a state of war. Since Estonia regained its independence, national security has always been a crucial part in defence policy. Therefore it is necessary for conscription to have a sustainable development and function. A positive social image and a sufficient amount of men who are ready to serve their country are needed to provide the function of conscription.

Unfortunately, there are very few researches held in Estonia connected to studies of attitudes about conscription. Most of them are questionnaires about opinions and attitudes concerning their individual military service. These questionnaires have given us great amount of information about conscription by men studying in universities, although it is relevant to learn interpretations about their attitudes. Therefore, I find that exploring the interpretations of young men by using qualitative research helps to understand better the content of attitudes and opinions about conscription.

The aim of this bachelor thesis is mainly exploring the attitudes and opinions about conscription of young men currently studying at university using the theory of planned behaviour by Icek Ajzen. Current theory helps to study personal beliefs by three important determinants: attitude, subjective norm and perceived behavioral control, in order to meet the person's intention to perform a behaviour. Current thesis is based on six in-depth interviews with young men studying at university.

The study revealed that attitudes connected to the conscription are mostly negative and are heavily influenced by the health risks associated with military service, disturbance of studying and social image of the military service. Social image produces prejudices especially among young men who have not started their obligatory military service. Social image is deeply affected by conscription-related experiences. The more negative was the experience during conscription, the more negative is their attitude towards compulsory military service resulting mainly in their reluctance of intention and behaviour. Therefore, giving negative feedback about conscription to their acquaintances. Their negative experience was mostly influenced by rough behaviour during their military service and incompetent use of time. The main determinants for choosing the right time for military service was mainly influenced by young men's lack of

responsibilities which included work, family and education. Respondents agreed that it would be more appropriate to go through military service immediately after graduating from high school. Moreover, the military service was seen as a barrier to studying or preserving job, because they thought that after a year-long break it is very difficult to return to the previous pace of life.

Keywords: conscription, attitudes, theory of planned behaviour

SISUKORD

SISSEJUHATUS	7
1. UURIMUSE TAUST	8
1.1 Ajateenistusse kutsumine, regulatsioon ja nende muutumine	8
1.2 Kaitseväekohustuse täitmine	9
1.3 Hoiakud seoses ajateenistusega	11
1.4 Hoiakud ja nende kujunemine	15
1.5 Planeeritud käitumise teooria	16
PROBLEEMI SEADE JA UURIMISKÜSIMUSED	19
2. METOODIKA	21
2.1 Meetod	21
2.2 Valim	21
2.3 Andmete kogumine	22
2.4 Andmete töötlemine	23
3. ANALÜÜS	24
3.1 Hoiakud	24
3.1.1. Ühiskondlik kuvand.....	25
3.1.2. Haridus	30
3.1.3. Tervis	32
3.2 Subjekttiivne norm	34
3.2.1. Lähedaste surve	34
3.2.2. Kohustuslikkus	35
3.3 Tajutud käitumuslik kontroll	36
4. ARUTELU JA JÄRELDUSED	39

4.1 Hoiakud ajateenistuse suhtes	39
4.2 Ajateenistuse ühiskondlik kuvand	40
4.3 Ajateenistuse läbimiseks sobiliku aja valimine	42
KOKKUVÕTE	45
KASUTATUD KIRJANDUS	46
LISAD	49
Lisa 1. Tunded seoses ajateenistuse läbimisega vanuse lõikes.	49
Lisa 2. Tunded seoses ajateenistuse läbimisega haridustaseme lõikes.....	50
Lisa 3. Kuidas suhtusid Teie ajateenistusse asumisse teie... ..	50
Lisa 4. Intervjuukava: ajateenistuse läbinud noormehed.....	51
Lisa 5. Intervjuukava: ajateenistust mitte läbinud noormehed	52

SISSEJUHATUS

Ajateenistust on alati peetud väga oluliseks osaks ühiskonna toimimisel. Riigikaitse seisukohalt on ajateenistus jätkuvalt tähtsal kohal. See annab nii riigile kui ka selle kodanikele kindlustunde, tagades noormeestele sõjalise väljaõppe ja praktika. Pärast Eesti riigi taasiseseisvumist on riigikaitse Eesti kaitsepoliitikas väga olulisel kohal. Sellest tulenevalt on ajateenistuse jätkusuutlik toimimine äärmiselt vajalik. Selleks, et seda tagada on vaja piisavalt ajateenistuskõlblikke noormehi, kes on valmis oma sõjaväekohustust täitma ning selle eelduseks on ajateenistuse positiivne kuvand ühiskonnas.

Paraku on Eestis hoiakuid ajateenistuse suhtes kvalitatiivselt väga vähe uuritud. Enamus hoiakute uurimustest on arvamusküsitlused pärast ajateenistuse läbimist. Iga aasta koostab Kaitseressursside Amet kaitseväekohustuse täitmisest aruande ning viib läbi arvamusuuringu ajateenistusse asuvate ja ajateenistuse läbinud noormeeste hulgas. Nendest uuringutulemustest selgub mitmeid olulisi seoseid just kõrgema haridustasemega noormeeste seas. Seetõttu leian, et noormeeste tõlgenduste uurimine kasutades kvalitatiivset uurimismeetodit, aitab paremini mõista ajateenistusega seotud arvamuste ja hoiakute sisu.

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida kõrgharidust omandavate noormeeste hoiakuid ja arvamusi seoses ajateenistusega, kasutades teoreetiliseks lähtekohaks Icek Ajzeni (1991) planeeritud käitumise teooriat. Antud teooria võimaldab uurida hoiakute ja teiste tegurite mõju kavatsusele planeeritud käitumine sooritada.

Töö on sisuliselt jaotatud neljaks suuremaks osaks. Esimeses osas toon välja ajateenistuse taustainformatsiooni, Kaitseressursside Ameti uuringutulemused ja teoreetilise osa. Teises osas kirjeldan detailselt töö metoodikat. Kolmandas osas esitan põhjaliku andmete analüüsi lähtudes planeeritud käitumise teooria kolmest peamisest kavatsust mõjutavast tegurist- hoiakud käitumise suhtes, subjektiivne norm ja tajutud käitumuslik kontroll. Lõpetuseks arutlen saadud tulemuste üle lähtudes uurimisküsimustest.

1. UURIMUSE TAUST

1.1 Ajateenistusse kutsumine, regulatsioon ja nende muutumine

Ajateenistus on Eesti Vabariigis kohustuslik Kaitseväeteenistuse seaduses sätestatud tegevteenistuse eriliik (Kaitseväeteenistuse seadus, 2000). Ajateenistuse peamiseks eesmärgiks on igasuguse sõjategevuse praktika ning väljaõpe erinevate oskuste näol, mis loovad eelduse ka noormeeste edaspidiseks kaitsevärke astumiseks (Ajateenistusest, 2015). See tähendab, et ajateenistus treenib välja noormehi sõjaliseks olukorraks ning pakub väljaõpet erinevate spetsiifiliste sõjaväeüksuste jaoks. Lisaks eelnevale, on ajateenistus vajalik Eesti Vabariigi sõjaväe koosseisu jätkusuutlikkuseks ning selle pidevaks täienduseks. Ajateenistuskohustuse täitmisele kutsutud ning ajateenistust parasjagu läbivaid noormehi kutsutakse seetõttu ajateenijateks.

Ajateenistus ehk kaitseväge kohustus tekib noormeestel, kes saavad 17. aastaseks ning kestab noormehe 28. eluaastani (Ajateenistusse asumisest, 2016). Lisaks peab alates 2006. aastast olema ajateenijal minimaalselt põhiharidus, lähtudes määrusest “Kaitseväelase haridustaseme ja kvalifikatsiooni nõuded” paragrahv 2. 2001. aastal vastuvõetud määrus “Kaitseväelase haridustaseme ja kvalifikatsiooni nõuded” sätestas, et ajateenijal peab olema vähemalt alusharidus. See tähendab, et algharidusega kutsealuseid ajateenistusse enam ei kutsuta. Ajateenistuse läbimine on kohustuslik, kui selleks puuduvad ajateenistuse läbimiseks piiravad või takistavad meetmed. Nende piiravate ja takistavate meetmete tõttu jätab Kaitseressursside Amet Kaitseväeteenistuse seadusest (2000) tulenevalt, kas kutsealuse ajateenistusse kutsumata või vabastab ta ajateenistuskohustusest. Piiravad ja takistavad meetmed, mille tõttu ajateenistuskohustusest vabastatakse on peamiselt tervislikud põhjused, kui ajateenistusse kutsutute tervislik seisund ei vasta vajalikele nõudmistele. Takistavateks meetmeteks loetakse ka vangistust, kriminaalkaristust ning puudulikku haridustaset (Kutsumata jätmine ja vabastamine, 2016). Lisaks vabastamisele on võimalik saada ajateenistuse läbimiseks ka ajapikendust.

Kaitseressursside Ameti kodulehekülje (Ajateenistusse asumisest, 2016) järgi sõnastatakse ajapikendust, kui “ajateenistusse asumise edasilükkamine määratud ajaks“. Kaitseväeteenistuse seaduse (2000) alusel antakse ajapikendust kutsutute tervisliku seisundi parandamiseks või

haiguse raviks, olles üksikisa ühele lapsele või pidades üleval kahte alaealist last, olles ainus hooldaja raske puudega inimesele, omandades haridust või olles kohaliku omavalitsuse volikogu, Riigikogu või Euroopa Parlamendi liige (Kaitseväeteenistuse seadus, 2000). See tähendab, et ühel antud juhtudest on võimalik ajateenistusse asuda hiljem, sõltuvalt ajapikenduse pikkusest ning läbida ajateenistus enda jaoks sobivamal ajal. Just sellise ajapikenduse taotlemine omab suurt rolli kõrgharidust omandavate noormeeste valikutes, millisel ajahetkel läbida ajateenistus ning millist ajahetke peavad nemad ajateenituse läbimiseks kõige sobivamaks.

Kõrgharidust omandavate noormeeste ajapikendus kehtib kõrgharidusasutusse õppima minnes maksimaalselt 3 aastat, mis on bakalaureuseastme õppe nominaalaja kestus (Ajapikendus, 2016). See tähendab, et 3 aastat pärast õpingute alustamist peab asuma ajateenistusse olenemata, kas selleks ajaks on õpingud läbi või mitte. Lisaks on võimalik läbida ajateenistus ka õpingute ajal, võttes selleks kõrgkoolist akadeemilise puhkuse, mis tähendab, et ajateenistuse lõppedes saab jätkata õpinguid sealt, kus nad pooleli jäid. Selleks, et ajapikendust taotleda, tuleb Kaitseressursside Ameti kodulehekülje andmetel esitada taotlus enne kõrgkooli astumist, et valida, millisel kolmel aastal ajateenistusse asuda - olgu see siis õpingute kestel või kohe pärast õpingute lõppu (Ajapikendus, 2016).

1.2 Kaitseväekohustuse täitmine

Iga aasta koostatakse statistiline kokkuvõte kaitseväeteenistuskohustuse täitmisest Eesti Vabariigis. Selline statistika aitab moodustada uuringukokkuvõtteid ja anda ülevaadet aastate lõikes. Samuti aitab selline statistika välja tuua pikema perioodi jooksul olulisi tendentse ning trende. Antud juhul võrdlesin ma Kaitseministeeriumi aruandeid kaitseväeteenistuse kohustuse täitmisest aastatel 2007, 2010 ja 2014, et vaadelda pikema perioodi jooksul toimunud kutsealustega seotud muutusi. „Kutsealune on 17-27-aastane (k.a.) meessoost isik, kuni aja- või asendusteenistusse asumiseni või aja- või asendusteenistusest vabastamiseni.“ (Kraav ja Kink, 2008).

Tabel 1. Kutsealuste jagunemine ajapikenduse ja ajateenistusest vabastamise alusel.

Aasta	2007	2010	2014
Kutsealuste jagunemine			
Kutsealuste arv	45 832	49 411	42 532
Registrisse lisatud aasta jooksul (kutsealused ja reserv)	11 319	8055	6717
Ajapikendus	27 057	21 379	19254
Hariduse omandamiseks kokku (sh. kutseõppeasutus, rakenduskõrgkool ja ülikool)	23 041	17 342	14 867
<i>1.1 Kõrghariduse omandamiseks ülikoolis</i>	2746	3196	1790
Ajutine tervislik seisund	3334	2886	3249
Tervise seisundi tõttu ajateenistusest vabastatud	3269	2216	5712
Saanud 28-aastaseks	1305	2321	1367

Allikas: Kaitseministeeriumi aruanded kaitseväeteenistuse kohustuse täitmisest aastatel 2007, 2010 ja 2014.

Tabel 1 iseloomustab kutsealuste jagunemist erinevate aastate lõikes ajapikenduse ja ajateenistusest vabastamise alusel. Võrdlen kolme erinevat aastakäiku, et näha ajas muutuvaid tendentse. 2007. aasta seisuga oli arvel kutsealuseid 45 832 (Kraav ja Kink, 2008), mis tegi märkimisväärse tõusu 2010. aastal, kuid langes 2014. aastaks 42 532-ni. Kutsealuste arvu tõusu 2010. aasta Kaitseministeeriumi aruande põhjal selgitati suurenenud vabatahtlike ajateenistujate arvuga, kellest enamus taotluste esitajaid olid gümnaasiumi lõpetajad (Morell, 2010). See tähendab, et suurem enamik eelistas ajateenistust läbida kohe pärast keskkooli omandamist.

Hariduse omandamiseks ajapikenduse saanud kutsealuste arv on aastate lõikes vähenenud (vt. Tabel 1). Lisaks on vähenenud ka kõrghariduse omandamiseks ajapikendust saanud kutsealuste arv. Sellised muutused võivad tuleneda erinevatest aspektidest. Üheks nendest on kutsealuste arvu üldine vähenemine, mis tõusis küll aastal 2010, kuid vähenes aastaks 2014 madalamale kui oli aastal 2007. Teiseks põhjuseks võib tuua 2014. aasta Kaitseministeeriumi aruande, milles selgub et suurenenud on ajateenistusse asumisest vabastamine tervislikel põhjustel (Sõnum ja Kuimet, 2015). Sellest lähtuvalt ei vaja kutsealused enam ajapikendust, kui nad on ajateenistuskohustusest jäädavalt vabastatud.

Tabel 2. Kutsealuste haridustase kolme erineva aasta lõikes.

Aasta	2007	2010	2014
Haridus			
Kõrgharidus	458	896	Andmed puuduvad
Keskharidus	16 958	18 891	
Põhiharidus	25 666	22 532	
Algharidus	458	3765	
Teadmata	2292	3327	
Kokku	45 832	49 411	

Allikas: Kaitseministeeriumi aruanded kaitseväeteenistuse kohustuse täitmisest aastatel 2007, 2010 ja 2014.

Tabel 2 kirjeldab kutsealuste haridustaset erinevate aastate lõikes. 2007. aasta aruandest selgub, et kõige enam kutsealuseid on põhiharidusega (Kraav ja Kink, 2008). 2010. aasta aruandega võrreldes andmed oluliselt ei muutu ning ülekaalus on jätkuvalt põhiharidusega kutsealuste osakaal (Morell, 2010). 2014. aasta kohta antud andmed puuduvad, sest kutsealuste haridustaseme kohta polnud eraldi statistilisi andmeid välja toodud. Seejuures polnud ka kutseharidus eraldi välja toodud. Statistikast järeldub, et suur enamus kutsealuseid omab ainult põhi- või keskharidust. Sellest tulenevalt ei vaja põhiharidust omavad kutsealused ka ajapikendust kõrghariduse omandamiseks. Keskharidusega kutsealuste suur arv näitab, et enamik noormehi läbis ajateenistuse kas enne ülikooli õppima minemist või ülikoolis õppimise ajal. Lisaks on madalama haridustasemega kutsealuste arv suurem kui kõrgema haridustasemega kutsealuste arv.

1.3 Hoiakud seoses ajateenistusega

Arvamusi ja hoiakuid seoses kaitsevägega on uuritud alates 2007. aastast Kaitseressursside Ameti ja Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse koostöös. Selleks viiakse läbi iga-aastaselt küsitlus ajateenistusse kutsutute ja reservi arvatud noormeeste seas. Tagasisaadetud ankeetidest tulenevalt on Juhan Kivirähk koostanud uuringu aruanded „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“. Antud uuringute kokkuvõtted kajastavad olulist infot ajateenistusega

seotud ootuste, hinnangute ja rahulolu osas. Seetõttu valisin hinnangute, arvamuste ja hoiakute muutuste analüüsimiseks 2007. aasta, 2010. aasta ja 2014. aasta kokkuvõtted.

Tabel 3. Tunded pärast ajateenistuse läbimist.

Aasta	2007	2010	2014
Ankeetide arv	1808	1788	1490
Läks ajateenistusse hea meelega	15%	28%	25%
Valmis oma kohustust täitma	31%	44%	41%
Võimaluse korral poleks läinud	28%	22%	28%
Läks vastumeelselt	10%	4%	5%
Ei oska öelda	4%	2%	1%

Allikas: „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“ 2007., 2010. ja 2014. aasta uuringu kokkuvõtted. (Juhan Kivirähk)

Juhan Kivirähi „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“ uuringu kokkuvõtte põhjal selgub kolme erineva aastakäigu kohta, et ligikaudu 30% vastanutest ei läheks võimaluse korral sõjaväkke või olid seal vastumeelselt. See tähendab, et väga suur osa vastanutest omab ajateenistuse suhtes mingisugust negatiivset kuvandit, mis mõjutab nende soovi ajateenistusse asuda. Lisaks selgus uuringust ka tugev seos vanusega (vt. Lisa 1). Mida suurem oli vastaja vanus, seda vastumeelsemalt ta ajateenistusse asus. Ligikaudu pooled 18-19 aastastest vastanutest läheks ajateenistusse hea meelega, samas vanuserühmas 22 ja 23+ aastat oleks umbes pooled vastanutest võimalusel ajateenistusse minemata jätnud. Kõigi kolme aastakäigu puhul jääb antud tendents samaks. Lisaks on 2007. aasta uuringuandmetes vastajate protsent, kes asusid ajateenistusse vabatahtlikult. Andmetest selgub, et mida noorem on vastaja, seda suurema tõenäosusega soovib ta vabatahtlikult ajateenistusse asuda. Vanuse kasvades ka soov ajateenistusse asuda väheneb. Juhan Kivirähk sõnab oma uuringukokkuvõttes, et kõige mõistlikum olekski kui ajateenistus läbitakse võimalikult noorelt, kohe peale keskhariduse omandamist (Kivirähk, 2007). 2014. aasta uuringu kokkuvõttes oli lisaks vanusele võetud arvesse ka vastaja haridustase (vt. Lisa 2). Sealt selgus, et mida kõrgem oli vastaja haridustase, seda vastumeelsemalt ta ajateenistusse asus. Kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis ligi pooled vastanutest ajateenistusse ei läheks (Tabel 4).

Tabel 4. Vabatahtlikkuse alusel ajateenistuse läbimine

Arvamus \ Aasta	2007	2010	2014
Jah, kindlasti	14%	20%	15%
Arvatavasti jah	23%	31%	28%
Arvatavasti mitte	33%	30%	32%
Kindlasti mitte	23%	12%	12%
Ei oska öelda	7%	7%	13%

Allikas: „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“ 2007., 2010. ja 2014. aasta uuringu kokkuvõtteid. (Juhan Kivirähk)

Samas ei peeta ajateenistuse läbimiseks vajalikuks keskharidust ega kõrgharidust, sest kolmandik vastanutest leidis, et ajateenijal peaks olema vähemalt põhiharidus ning neljandik, et haridustasemel ei ole ajateenistuse läbimisel olulist tähtsust. Samas nentis Kivirähk (2007), et kõigist ajateenistusse kutsututest 30% asus ajateenistusse kõrgkoolis õppimise ajal. Pärast gümnaasiumi lõpetamist asus ajateenistusse 15% kõikidest kutsututest ning 7% asus ajateenistusse pärast kõrgkooli lõpetamist. See aga on vastuolus vastanute arvamusel, et kõige õigem oleks ajateenistus läbida kohe pärast keskkooli lõpetamist, sest ligi kolmandik asus ajateenistusse ülikoolis õppimise ajal.

Seega leiavad vastajad jätkuvalt, et ajateenistus tuleks läbida võimalikult noores eas. Sama aspekti on põhjendatud 2010. aasta arvamusuuringus vastavalt: “See on ka loomulik, sest kahekümnendate eluaastate keskpaigaks on paljudel eluplaanid juba tehtud ning ollakse seotud muude kohustustega (pere, töökoht, laenu).” (Kivirähk, 2010). Sarnaselt 2007. aasta tulemustele, selgus ka 2010. aasta uuringust, et oluline aspekt, mis muudaks ajateenistuse vastuvõetavamaks, oleks võimalus valida ise ajateenistusse asumise aeg.

2014. aasta Kivirähi uuringust selgus, et mida kõrgem on vastajate haridustase, seda vastumeelselt ajateenistus läbitakse. Peaaegu 40% kõrgharidusega noormeestest läks ajateenistusse vastumeelselt või jätkaks sinna võimaluse korral minemata. Samas suhtuvad kõige positiivsemalt ajateenistusse noormehed, kellel pole keskharidust, sest hea meelega läheks nendest ajateenistusse kolmandik vastanutest. Jätkuvalt asus ajateenistusse kohe pärast gümnaasiumi lõppu ainult 14% kõigist kutsututest, kuigi kõige sobilikumaks ajaks

ajateenistusse asumiseks peetakse kohe pärast keskhariduse omandamist. Kõrgkoolis õppimise ajal asus ajateenistusse viiendik kutsututest, mis on võrreldes 2007. aastaga vähenenud.

Kõrgema haridustaseme roll väljendus nii 2007., 2010. kui ka 2014. aasta Kivirähi uuringute kokkuvõtetes tugevalt ajateenistuse pikkuses. Ajateenistuse pikkus võib otseselt kujundada ka arvamust ajateenistusest. Kõigi kolme uuringu kokkuvõtte kohaselt kehtis tendents, et mida kõrgem on vastaja haridustase, siis seda enam pooldab ta lühemat ajateenistust (Kivirähk, 2007, 2010, 2014). Erinevate aastate lõikes sarnanes ka kõrgharidusega vastajate arvamus ajateenistuse kestvusest. Umbes pooled ja rohkem toetasid intensiivsemat ning lühemat ajateenistust. Sarnane seos esines 2010 ja 2014. aasta Kivirähi uuringute kokkuvõtetes vastaja vanusega. Kui 2010. aastal soovisid rohkem kui pooled üle 21-aastastest vastajatest lühemat ajateenistust, siis 2014. aastal soovisid lühemat ajateenistust rohkem kui pooled üle 22-aastastest. Seega on oluline roll ka ajateenistuse ülesehitusel ja vormil ajateenistusest arvamuse kujundamisel.

Olulist mõju noormeeste hoiakutele ajateenistuse suhtes avaldavad ka nende lähedased. 2010. ja 2014. aasta uuring lähtus ka lähedaste suhtumisest seoses ajateenistusse asumisega. Kahjuks 2007. aasta kohta antud andmed puuduvad (vt. Lisa 3). Nendest tulemustest selgub, et lisaks tugevale sotsiaalsele survele, mida pakub noormehele perekond, võib ka tööandja noormehe ajateenistusse asumist mõjutada. Võrreldes 2010. aastaga on 2014. aasta tulemustes tööandja negatiivne arvamus ajateenistusse suurenenud. Selline tendents võib noormeestes tekitada töökohaga seotud hirne. Juhan Kivirähk (2010:19) nendib aruandes, et „Olukord, kus tööandjad kalduvad ajateenistuses nägema oma põhitegevust häirivat faktorit, on ikkagi muret tekitav.”

Ka ajateenistusega seotud rahulolu on otseselt seotud ajateenistuse jätkusuutlikkusega. Mida parem on noormeeste arvamus ajateenistusest pärast selle läbimist, seda suurem on tõenäosus, et noormees pühendab riigiteenimisele oma tahet ja aega rohkem ning jätkab elukutselise sõjaväelasena. 2010. ja 2014. aasta Kivirähi uuringu kokkuvõttest selgub, et suur enamik kutsealustest jäid ajateenistusega rahule, kuid rahulolematuse põhjustest toodi välja kehva ajakasutust ja negatiivset suhtumist kutsealustesse. 2010. aasta uuringus nentis Juhan Kivirähk (2010:7), et „Peamised etteheited ajateenistusele puudutavad organisatsioonilisi puudujääke selle korralduses, vahetult ajateenijatega tegelevate kaadrikaitseväelaste suhtumist ning nende vähest professionaalsust. Kõige kriitilisemad ollakse allohvitseride (eelkõige ajateenijatest

allohvitseride) tegevuse suhtes.“ Sarnane tulemus selgus ka 2014. aasta Kivirähi uuringus, milles sai rahulolu puudutavatele küsimustele vastata lahtiselt. Ka seal oli enim mainitud põhjusteks organiseerimatus ja ajaraiskamine ning ülemuste ebapädevus ja üleolev suhtumine ajateenijatesse.

Kõikidest nendest uuringutes selgus, et hoiakud ajateenistusse jagunevad umbes võrdselt pooleks - need, kes ajateenistuse läbiksid ja need, kes ajateenistust ei läbiks. Sarnane jaotus kehtis ka ajateenistusse vabatahtlikult minemise osas. Lisaks on väga oluline seos ka vanusega, sest mida suurem oli vastaja vanus, siis seda vastumeelsemalt ta ajateenistuse läbis. Enamik vastajatest leidis, et ajateenistust oleks kõige mõistlikum läbida võimalikult noores eas. Samas neid, kes realselt pärast keskkooli lõpetamist ajateenistusse asus oli väga vähe. Selgus, et ka haridustase määrab ajateenistusse asumise soovi. Põhiharidusega vastajad eelistavad ajateenistusse minna rohkem kui kõrgharidusega vastajad. Sellest hoolimata ei peeta ajateenistuse läbimiseks vajalikuks keskharidust ega kõrgharidust, vaid piisab ka põhiharidusest. Vanus ja kõrgem haridustase väljendus ka ajateenistuse pikkuses. Mida kõrgem oli noormehe vanus ja mida kõrgem oli noormehe haridustase, siis seda enam pooldab ta lühemat ajateenistust. Olulist mõju noormeeste hoiakutele avaldab ka lähedaste arvamus ajateenistusse läbimisest. Kui perekonna ja sõprade arvamus on üldjuhul hea ja toetav, siis tööandja arvamust hinnatakse pigem negatiivseks. See avaldab otsest mõju ka noormeeste hirmudele seoses oma töökohaga. Oluliseks peetakse ka rahulolu ajateenistusega seoses. Kuigi suur enamik ajateenistuse läbinutest hindavad ajateenistusega seotud rahulolu kõrgeks, siis rahulolematuse põhjendusteks tuuakse välja negatiivset käitumist ning kehva ajakasutust.

1.4 Hoiakud ja nende kujunemine

Inimeste hoiakud (*attitudes*) omavad väga suurt rolli erinevate otsuste langetamisel, sest hoiakud ja inimeste käitumine on omavahel seotud (Augoustinos & Walker, 1995). Hoiakuid on defineeritud väga mitmeti, sest teadlased pole leidnud ühte konkreetset definitsiooni, mis suudaks anda edasi kõik vajalikud aspektid kirjeldamiseks antud sotsiaalpsühholoogilist nähtust. Kõige populaarsema definitsiooni hoiakutele on kirjutanud Eagly ja Chaiken (1993:1): „Hoiak on psühholoogiline tendents, mis väljendub hinnangu andmises objektide olemusest pooldaval või mittepooldaval viisil.“ Sarnaselt on kirjeldanud hoiakuid ka Augoustinos ja Walker (1995) väites, et hoiakud on kui hinnangud mingisuguse objekti või subjekti suhtes, mida kirjeldatakse

enamasti vastandlikke hinnanguid andes (st. meeldib/ei meeldi; hea/halb). See tähendab, et inimene omistab kas positiivse või negatiivse hinnangu millegi suhtes. Sarnaselt nentis Icek Ajzen (1991) oma teoses „Attitudes, personality and behaviour“, et hoiakud on juba oma olemuselt hinnangulised, ning on suunatud kindla objekti suunas.

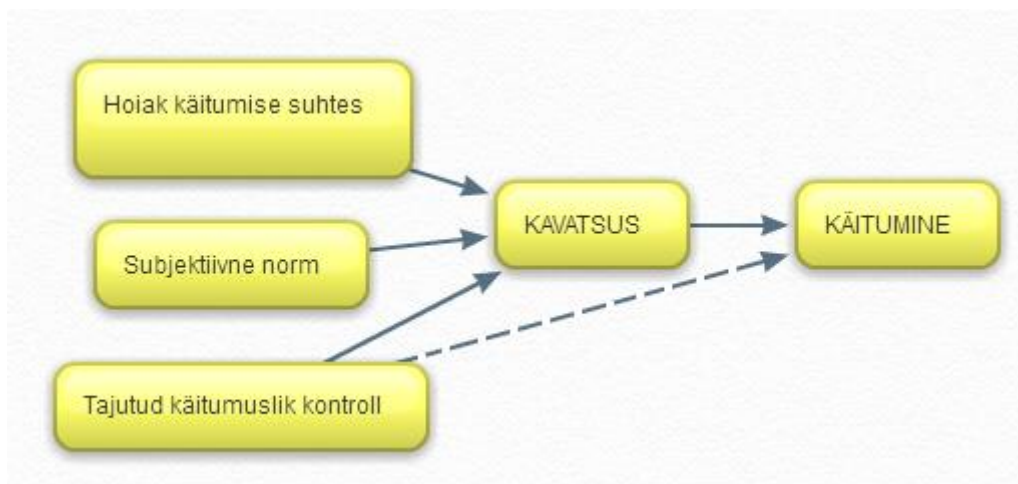
Eagley ja Chaiken (1993) väljendavad sellist hinnangut kolme erineva võimaliku reaktsioonina: tunnetuslik (cognitive), emotsionaalne (affective) või käitumuslik (conation). See tähendab, et kui inimene on hoiaku objekti suhtes positiivselt meelestatud, siis suure tõenäosusega seostab ta seda objekti ka omakorda positiivsete omadustega. Samasugune kontseptsioon kehtib ka negatiivsete emotsioonide puhul, kus negatiivne hoiak objekti suhtes tingib negatiivsed emotsioonid. Kuna hoiakud tekivad väga erinevate reaktsioonide tulemina, on oluline uurida hoiakuid antud perspektiivis kvalitatiivselt, et uurida põhjuseid miks inimene on mingisuguse hinnangu enda jaoks talletanud. Selliste põhjuste uurimiseks ongi oluline uurida arvamusi ja põhjendusi süvitsi.

Hoiakute ja arvamuste vahel on üsna tugev seos. Kuigi arvamused on tihtipeale sisult kitsamad kui hoiakud, siis suurema tõenäosusega on nad alati hinnangulised nagu hoiakud (Oskamp & Wesley Schultz, 2005). Hoolimata kergetest erinevustest, nendivad Oskamp & Wesley Schultz (2005), et arvamust kasutatakse jätkuvalt hoiaku sünonüümina. Seetõttu lähtun ma oma uurimistöös sellest, et arvamused on kitsamad, kuid samamoodi hinnangulised ning väljendavad inimeste hoiakuid.

1.5 Planeeritud käitumise teooria

Oma uurimistöös teoreetiliseks osaks kasutan ma Icek Ajzeni planeeritud käitumise teooriat (ing. k. *The Theory of Planned Behavior*). Ajzeni (1991) planeeritud käitumise teooria on tuletatud suuresti põhjendatud tegutsemise teooriast (Ajzen & Fishbein, 1980), mis eeldab, et inimesed käituvad enamjaolt mõistlikul viisil, võtavad arvesse saadaolevat informatsiooni ning arvestavad oma käitumisest tulenevaga. Samas on lisatud planeeritud käitumise teooriale juurde üks muutuja, milleks on tajutud käitumuslik kontroll. Sellise teguri lisamine võimaldab uurida ka sellist käitumist, kus puudub inimesel endal tahteline kontroll ja kavatsus käitumist rakendada. See tähendab, et noormehe kavatsus võib olla negatiivne, kuid ajateenistuse kohustuslikkuse tõttu on ta sunnitud ajateenistusse asuma.

Kavatsusliku ehk planeeritud käitumise teooria põhineb Ajzeni (2005) mudelil, mis väidab, et kavatsus sooritada mingit käitumist on mõjutatud väga erinevate aspektide koosmõjul (vt. Joonis 1). Kavatsus seevastu on Ajzeni (1991:181) sõnul näitaja sellest, kui palju on inimesel soovi ja tahet käituda ning kui palju inimene soovib selle käitumise rakendamiseks panustada. See tähendab, et nii kavatsus kui ka käitumine on kolme erineva teguri funktsioon, millest esimene tegur on inimese hoiak, teine peegeldab sotsiaalset mõju ning kolmas indiviidi enesekontrolli.

Joonis 1. Icek Ajzeni planeeritud käitumise teooria mudel.

Allikas: „Planeeritud käitumise teooria“ (Ajzen, 1991:182)

Ajzen (2005:118) mõistis inimese isikliku loomulikkuse all peamiselt inimese enda suhtumist ja hoiakut antud käitumise suhtes (ing. k. *attitude toward the behaviour*). See tähendab, et suhtumine ja hoiak on inimese enda positiivne või negatiivne hinnang mingisuguse soovitud käitumise sooritamiseks, teisisõnu põhjalik eneseanalüüs, mis puudutab käitumise meeldivust või ebameeldivust. Sellele järgneb subjektiivne norm (ing. k. *subjective norm*), mis kirjeldab peamiselt inimese ettekujutust sotsiaalsest survest käitumist sooritada või sooritamata jätta. Samuti tähendab see, et kavatsus kuidagi käituda on seotud sellega, kuidas teised inimesed käituvad ning isikut sellega mõjutavad. Ajzen (2005:118) kirjeldas antud tegurit subjektiivse normina, sest see puudutas normatiivseid ettekirjutisi ja nende mõju inimestele. Siin omab olulist rolli ka indiviidi jaoks oluliste inimeste poolt saada heakskiitu. Viimasena tõi Ajzen (2005:118) välja tajutava kontrolli käitumise üle (ing. k. *perceived behavioral control*), mis tähendab, kui tõhusaks ja võimalikuks hindab inimene ise enda kontrolli käitumist sooritada.

Lisaks viitab autor ka sellele, kui kerge või raske on käitumist sooritada ning eeldatakse, et see peegeldab ka varasemaid kogemusi, takistusi ja tõkkeid (Ajzen, 1991:188). Lihtsamalt öeldes tähendab see seda, et kui palju on inimese käitumine tema enda tahtest sõltuv. Ajzeni (2005) mudeli järgi on kavatsus (ing. k. *intention*) inimese planeeritud ja läbi mõeldud otsus käitumist sooritada, mis rajaneb hoiakule käitumise suhtes, subjektiivsetele normidele ning tajutud käitumuslikule kontrollile. Lihtsamalt öeldes on kavatsus ja käitumise sooritamine võrdelises seoses. Mida suurem on kavatsus käitumist sooritada, seda tõenäolisem on, et see ka juhtub. Kõik antud mudeli komponendid on seotud käitumisega, mida võib mõista kui indiviidi mingisugust konkreetset tegevust kindlal ajahetkel. Antud uurimistöös võib vaadelda inimese käitumist kui ajateenistusse mineku otsuse langetamise protsessi, mis on mõjutatud eelpool mainitud tegurite koosmõjul.

Ajzeni planeeritud käitumise teooria põhimõte on seega, et inimesed kavatsevad käitumist sooritada, kui nad hindavad vastavat käitumist positiivselt, kui nad tunnevad sotsiaalset survet, et vastavat käitumist sooritada ning kui nad usuvad, et neil on selleks võimalused ja vajaminevad vahendid (Ajzen, 2005:118).

PROBLEEMI SEADE JA UURIMISKÜSIMUSED

Riigikaitse jätkusuutlikkuse seisukohast lähtuvalt on lisaks statistikale ka väga oluline uurida põhjuseid, mis statistikas numbrite taga seisavad. Sarnaselt on Avo Trumm (2015) välja toonud, et erilise tähelepanu all on just kutsealuste haridus ning noorte väärtused ja nende hoiakud ajateenistuses suhtes.

Eelnevates Kaitseressursside Ameti poolt läbi viidud küsitlustes selgus, et on olemas väga tugev seos kutsealuse hariduse, vanuse ja ajateenistuse läbimise soovi vahel. Mida kõrgem oli kutsealuse haridustase, siis seda vastumeelsemalt ta ajateenistusse läks. Samasugune trend oli ka vanusega - mida kõrgem oli kutsealuse vanus, seda vastumeelsemalt ta ajateenistusse asus. Lisaks selgus, et mida madalam oli vastaja haridustase, siis seda tõenäolisemalt soovis ta ajateenistuse omaalgatuslikult läbida. Kõrgema haridustasemega omaalgatuslikkuse soov vähenes. 2010. aasta Kivirähi uuringu kohaselt oleks kõige optimaalsem läbida ajateenistus võimalikult vara - kohe pärast keskhariduse omandamist ning enne ülikooli õppima asumist. Samas väga suur osa vastanutest läbis ajateenistuse ülikoolis õpingute ajal ja neid kes ajateenistusse asus kohe pärast keskkooli lõpetamist oli vähe. Seetõttu oleks oluline uurida kõrgharidust omandavate noormeeste arvamusi ja sellest tulenevalt hoiakuid seoses ajateenistusega ning millisel põhjusel valisid nad aja, millal ajateenistusse asuda.

Eelnevalt selgus, et kõrgemalt haritud noormehed on ajateenistuse suhtes negatiivselt meelestatud, ning ei soovi seetõttu ajateenistusse asuda või lähevad sinna vastumeelselt. Seeläbi oleks oluline ka uurida kõrgharidust omandavate noormeeste arvamusi ajateenistuse kuvandist ühiskonnas. See annab ülevaate ajateenistuse võimalikust rollist noormeeste arvamusel kujundamisel ajateenistusse asumisest.

Antud uurimuses kasutan Icek Ajzeni planeeritud käitumise teooriat, mis väidab, et indiviidi mingisuguse käitumise sooritamine, antud juhul näiteks otsus ajateenistusse asuda, on mõjutatud tema hoiakust, sotsiaalsest survest ja võimalusest. Käitumise sooritamise eelduseks on see, et hoiak käitumise suhtes oleks positiivne. Samas on positiivse hoiaku eelduseks ka positiivne meelestatus objekti suhtes. Lisaks on Icek Ajzeni teooria väga kergesti kohaldatav kvalitatiivse analüüsi läbiviimiseks.

Eelnevast lähtudes on minu uurimisküsimusteks:

- Millised on noormeeste arvamused ja hoiakud ajateenistuskohustuse osas?
- Mida arvavad kõrgharidust omandavad noormehed ajateenistuse kuvandist ühiskonnas?
- Milline on noormeeste arvamus ajateenistuskohustuse läbimiseks sobiliku aja valimisest?

2. METOODIKA

2.1 Meetod

Antud uurimustöö näol on tegemist kvalitatiivse uurimistööga. Selle käigus viisin läbi kuus poolstruktureeritud individuaalintervjuud, et mõista noormeeste arvamusi ja hoiakuid ajateenistusest. Poolstruktureeritud intervjuud võimaldavad intervjueeritavatel küsida põhiküsimusi, mis on eelnevalt ette valmistatud ning mis on võrreldavad, kuid vajadusel suunata neid tagasi uuritava teema juurde. Lisaks annab see võimaluse küsida täpsustavaid lisaküsimusi, samas kui intervjueeritavad saavad laialt rääkida oma arvamustest. Kvalitatiivse uurimisviisi eelis antud uuringu läbiviimisel on see, et kvalitatiivne uuring annab võimaluse uurida kirjeldusi inimese individuaalsest arvamusest ning et uuring on suunatud „inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele“ (Laherand, 2008:24). See tähendab, et kvalitatiivne uurimisviis annab antud juhul võimaluse uurida intervjueeritavate põhjendusi ja arvamusi tekkinud hoiakute kohta. Kvalitatiivne intervjuu on kergelt kohandatav Icek Ajzeni planeeritud käitumise teooriaga võimaldades noormeeste arvamuste põhjendusi analüüsida läbi teooria peamiste determinantide ning uurida arvamuste mõju noormeeste kavatsustele ning käitumisele.

2.2 Valim

Oma uuringu jaoks intervjueerisin kuute kõrgharidust omandavat noormeest. Nendest kaks läbisid ajateenistuse enne ülikooli minekut ja kaks ülikooli ajal. Lisaks oli antud uurimuse perspektiivist oluline ka intervjueerida kahte noormeest, kes mingi põhjusel pole siiaaani ajateenistusse läinud, kuid jätkavad oma õpinguid ülikoolis. See andis võimaluse kuulda ka arvamusi nendelt, kelle arvamus ei tugine ainult isiklikul kogemusel. Kõik minu intervjueeritavad jäid vanusevahemikku 20-27 aastat. Konfidentsiaalsuse huvides on kõikide noormeeste nimed asendatud koodnimetustega, et nende tsitaate oma töös eristada.

Tabel 5. Respondentide andmed ja koodnimetused.

Kood	Vanus	Ajateenistuse läbimine
P22	22	Enne õpinguid
K24	24	Enne õpinguid
I23	23	Õpingute kestel
R25	25	Õpingute kestel
A27	27	Pole käinud
R26	26	Pole käinud

2.3 Andmete kogumine

Andmete kogumiseks kasutasin pool-struktureeritud intervjuusid, mis kestsid varieeruvalt 25-45 minutit. Enne intervjuude läbiviimist tutvustasin ennast ning oma uurimustööd ning kinnitasin vastajatele, et nende konfidentsiaalsus on tagatud. Samuti rõhutasin, et nende antud vastuseid ei kasutata uurimistöös sellisel kujul, mis võimaldaks tuvastada nende identiteeti. Lisaks ei kasutata töös isiklike fakte, mis võimaldaks isiku tuvastamise. Intervjuude aluseks oli küsimustega kava, mida kasutasin rohkem meeldetuletuseks iseendale, kui mõni soovitud küsimus jäi vastuseeta. Pigem lähtusin respondendi oma soovist rääkida ning kuulasin tema arvamusi, vajadusel küsisin lisaks täpsustavaid küsimusi. Küsimuste ülesehitused olid võimalikult laiad, st. andsin intervjuueeritavale võimaluse ise maksimaalselt rääkida. Sõltuvalt erinevate intervjuueeritavate vastustest ning jutukusest, muutsin oma küsimuste järjekorda ning küsimuste hulka. Kõik intervjuud lindistasin, et hilisemalt kuuldu transkribeerida. Lindistamiseks küsisin eelnevalt intervjuueeritavalt luba. Intervjuude käik sõltus suuresti respondendi soovist rääkida. Nii mõnelgi juhul pidin küsima palju küsimusi, sest oli mõista, et respondent ei julge arvamust avaldada. Seetõttu erinesid ka intervjuude pikkused. Kuue intervjuu valimine oli vajalik, et saada võimalikult palju erinevaid arvamusi, kuid siiski ei ole võimalik antud tulemusi laiendada üldsusele ning pole võimalik teha kaugeleulatuvaid järeldusi.

2.4 Andmete töötlemine

Kõik kuus intervjuud transkribeerisin eraldi failidesse pealkirjastades need koodidega. Transkribeerimise järel kustutasin turvalisuse huvides helifailid. Kodeerimisel kasutasin peamiselt deduktiivset põhimõtet, et kategoriseerida koodid Icek Ajzeni planeeritud käitumise teooriast tulenevate determinantide alusel. Lisaks lähtusin ma ka hoiakute kujunemise printsiipi arvestades võimalikest arvamustest, mis tekitasid inimestes hinnanguid.

Andmete analüüsimiseks kasutasin ma suunatud sisuanalüüsi, mis aitaks antud teooriat või teoreetilist raamistikku kinnitada või edasi arendada (Laherand, 2008:292). Suunatud sisuanalüüsi puhul on oluline jälgida, et teooria ja teoreetilise raamistiku kinnitamisel või edasi arendamisel oleks nii kinnitavad kui ka võimalikud ümberlukkavad tõendid esindatud.

Kategooriad moodustasin ma nii uurimisküsimustele tuginedes kui ka teooria skeemist tulenevaid tuumikkategooriaid kasutades (hoiak, subjektiivne norm, tajutud käitumuslik kontroll). Töös on kõik intervjuueeritavate kasutatud tsitaadid jutumärkides ja kaldkirjas. Parema loetavuse huvides olen jätnud tsitaatidest välja sõnakordused ja parasiitsõnad, mis otsest sisu ega mõtet ei muuda. Pikemate tsitaatide lühendamisel ning vajalike osade liitmisel kasutasin märgistust /.../.

3. ANALÜÜS

Analüüsiks kasutan kuue erineva intervjuu andmeid ning lähtun nii uurimusküsimustest kui ka Icek Ajzeni planeeritud käitumise teooria süsteemist. Analüüs jaguneb kolmeks teoorias käsitletud tuumikosaks, mille seon oma uurimusküsimustega. Lisaks toon välja intervjuudest tsitaate, millele lisan omapoolseid selgitusi, et analüüsi toetada.

3.1 Hoiakud

Kuna hoiakuid defineeritakse kas positiivse või negatiivse hinnangu kaudu, jagunesid ka intervjuueeritavate hoiakud ajateenistusega seoses kaheks: positiivsed hoiakud ja negatiivsed hoiakud. See tähendab, et positiivse hoiaku ajateenistuse suhtes tekitab positiivne hinnang ajateenistuse tegevusele ning vajadusele. Mida rohkem suutis intervjuueeritav enda jaoks ajateenistusega seotud või ajateenistusest tulenevaid omadusi enese jaoks meeldivaks muuta, seda suurem oli tõenäosus ka positiivse hoiaku tekkeks.

I23: „Ajateenistus on üldiselt hea kogemus, kasvatab iseloomu ja kui kohapeal tundub vahel veidi raske, siis järele mõeldes on tegelikult meeldiv, et käidud sai.“

R25: „Üldiselt on vajalik ja kasulik, vajalik just riigikaitse seisukohalt, samas kasulik noormeestele distsipliini ja füüsilise vormi arendamise aspektides.“

Sarnaselt moodustus ka negatiivse hoiaku tekkemehhanism. Mida rohkem intervjuueeritav leidis eneseanalüüsi käigus tema jaoks ebameeldivamaid omadusi, mida ta seostas ajateenistusega, siis seda tõenäolisemalt võttis ta ajateenistuse suhtes negatiivsema hoiaku.

P22: „Mõttetu ajaraisk, sest ma olin seal peaaegu aasta aega ja kuulasin ainult seda kui ebavajalik mõttetu ja koba ma olen/.../“

Hoiak väljendus noormeeste terve intervjuu vältel üsna selgelt, sest lähtuvalt hoiakust peegeldus ka noormehe hinnang ajateenistusest. Samuti ei lasknud positiivse hoiakuga respondent ennast teiste inimeste negatiivsest hoiakust mõjutada, teadvustades endale negatiivse mõju olemasolu. Selline arusaam teiste arvamuste mõjust aitab noormeestel tugineda pigem oma arvamusele.

I23: „Arvamus oli selline, mida teiste jutust enamjaolt kuulda võisin, raske ja mõttetu. Enamus inimestele vist ei meeldi, nii et kergelt võib kujuneda negatiivne arvamus. Tegelt see arvamus on kerge tulema, sest kui sa ise ei tea, siis sul ei jäägi muud üle väga, kui kuulata mida räägitakse, aga üldiselt ei lasknud ennast sellel segada ja läksin positiivsete mõtetega sinna.“

R25: „On mingi kindel grupp, kes arvavad, et see on mõttetu ja teevad kõik endast oleneva, et seda alavääristada ja keegi ei saa neid takistada. Ma ise arvan, et inimene võib suht kõigest endale midagi kasulikku või arendavat leida, tuleb olla lihtsalt avatud ja valmis õppima. Kahjuks palju seda nii ei näe.“

Isegi positiivset hoiakut ajateenistuse suhtes omavad intervjueeritavad arvavad, et üldine hoiak ajateenistuse suhtes kipub olema negatiivne, tuues välja erinevaid võimalusi selle tekkeks. Sarnaselt Ajzeni (1991) planeeritud käitumise teooria süsteemile on noormeeste arvamus hoiakust mõjutatud erinevate tegurite kombinatsioonist ning tegemist on intervjueeritavate subjektiivsete tõlgendustega ajateenistusest. Nimelt inimesed kujundavad tihti oma hoiakud toetudes eelarvamustele, mis on tekkinud neid ümbritsevate inimeste arvamustest ning hoiakutest ja ühiskonna üldisest kuvandist ajateenistuste suhtes. Seetõttu on oluline hoiakuid mõjutav või tekitav aspekt üldine ühiskondlik kuvand ajateenistusest.

3.1.1. Ühiskondlik kuvand

Ajateenistuse kuvand ühiskonnas on ka otseselt inimeste arvamuste ja hoiakute kogum, sest see peegeldab suurema hulga inimeste hoiakuid objekti suhtes. Kõik intervjueeritavad nentisid, et tänapäeva ühiskonnas on suurenenud tendents negatiivsele arvamusele ajateenistusest, mis võib olla nende otsene arvamus, kuid on kaudselt siiski mõjutatud ka teiste arvamustest. Samas olid põhjendused selleks erinevad. Ühiskondlik kuvand objektist võib otseselt noormeeste kavatsust mõjutada.

R26: „Ajateenistuse üldine kuvand on minu arvates üha hullem/.../.”

A27: „Hea meelega poleks ma küll sinna ilmselgelt asunud, sest ma ütlen, et see kuvand on piisavalt negatiivne sõjaväest.“

Respondendid R26 ja A27 pole ajateenistust läbinud. Nende respondentide hoiak, kes pole ajateenistust läbinud tugines ainult eelarvamustel, mis oli tekkinud ühiskondlikust kuvandist ning lähedaste inimeste arvamusest. Kuna intervjueeritavatel R26 ja A27 puudus ajateenistusega seotud isiklik kogemus, lähtusid nad tugevalt ühiskondlikust kuvandist, mis tekitas ka negatiivseid eelarvamusi. Lähedaste inimeste negatiivsetel kogemustel põhinevad

arvamused omasid samuti olulist mõju arvamuse kujundamisel. Sellest tulenevalt määravad eelarvamused ja lähedaste inimeste kogemustel tuginevad arvamused suurt rolli just nende noormeeste hoiakute kujundamisel, kes ajateenistuses pole ise käinud. Üldiselt arvati, et negatiivne kuvand tekib paljude inimeste negatiivsete arvamuste koosmõjul. Lisaks selgub, et negatiivsete arvamuste levik tuttavate vahel on paratamatu. Sellise kuvandi tekkimist selgitasid kaks respondenti, kellest I23 oli ajateenistuse läbinud.

I23: „Inimesed käivad ja neile ei meeldi ja siis räägivadki, et neile ei meeldi. Ega see halb jutt õhust ei tule. Mina usun, et kui inimene ütleb, et see ongi nõme, siis ta teab, et see on nõme, sest keegi on rääkinud talle, et see on nõme, kelle jutt on tema jaoks usaldusväärne.// Kindlasti on neid inimesi ka, kellele üldse ei meeldinudki ja kellel reaalselt oligi halb kogemus. Eks sealt need halvad jutud alguse saavadki.”

A27: „Väga paljudel inimestel on ajateenistuses käimisest negatiivne kogemus ja kuna neid inimesi on üle kriitilise piiri, siis nad on loonud üldiselt sellise kuvandi, ka nende seas kes pole seal käinud ja kellel puudub isiklik kogemus.”

On mõistetav, et juttudel on tendents levida ning kui neid jutte on palju ning nad on sarnase sisuga, kuid pärinevad erinevatest allikatest, tunduvad nad seeläbi usutavamana. Selgub, et paraku arvamused, mis ühiskonnas ajateenistuse kohta levivad, on peamiselt negatiivsed. Sarnaselt ajateenistust mitte läbinud respondentide arvamusele, põhjendavad ka ajateenistuse läbinud noormehed kuvandi teket kas eelarvamuste või oma kogemusel tugineva arvamuse mõjul. Intervjueeritavad nentisid, et ühiskondlik kuvand tekib suure hulga inimeste arvamuste avaldamisest teistele, mis tihtilugu võib mõjutada nende inimeste arvamust, kes veel käinud ei ole, sest nende inimeste arvamust peetakse oluliseks. Sellisel moel leviv info avaldab tugevat mõju ajateenistust mitte läbinud noormeeste seas, kujundades nende eelarvamusi ajateenistuse suhtes. Eelarvamuste kujundamisel lisab usaldusväärust nende mõjuisikute jutule fakt, et ka üldiselt räägitakse ühiskonnas sarnast juttu. Seega on ühiskondlik kuvand ja lähedaste inimeste arvamused ajateenistusest hoiaku kujundamisel väga olulised, eriti noormeestele, kellel puudub oma kogemus ja kes tuginevad oma hoiaku kujundamisel ainult teiste inimeste arvamustele ja kogemustele. Sarnaselt tõi respondent K24 välja, et just lähikondlaste arvamus noormeeste arvamuse kujundamisel väga oluline, sest neid inimesi peetakse usaldusväärseks.

K24: „Juba alguses oli nii halb maine sellel ja sõbrad ka ainult rääkisid juurde ja loomulikult ma neid usaldan, nad vaevalt et valetavad ka sellest, nägin ju ise ka kui väsinud ja muutunud nad on.”

Siit selgus väga oluline tõdemus, et halva kuvandi ja usaldusväärsete allikate poolt kirjeldatud negatiivse arvamuse koosmõjul tekib väga kergelt ka negatiivne hoiak, mis tingib omakorda ka negatiivse kavatsuse. See tähendab, et kui inimene võtab kergekäeliselt omaks teiste arvamuse ja halva kogemuse ning genereerib sellest negatiivse hoiaku, siis tõenäoliselt viib see ka negatiivse kavatsuseni.

P22: „Kõik ainult rääkisid, et räme mõttetu koht, et keegi ei taha minna. Ega minagi siis väga ei tahtnud.”

Intervjueeritaval P22 oli negatiivne hoiak, mille tõttu tekkis tal vastumeelsus ajateenistusse mineku suhtes. See tähendab, et negatiivse hoiakuga kaasnes ka negatiivne kavatsus - mitte ajateenistusse omaalgatuslikult minna. Sarnaselt kujunes ka intervjueeritava A27 hoiak, kes ise ajateenistuses ei käinud ning temal puudus isiklik kogemus, kuid ka tema hoiak oli täielikult tekkinud teiste inimeste arvamuste mõjul.

A27: „Minu arvamus on kujunenud läbi oma enda isiklike tuttavate juttude sellest ehk siis ajateenistusest käimisest või siis oma sõprade poolt kuulnud jutud nende sõprade kogemustest.”

Lisaks inimeste eelarvamustele, mis tuginevad teiste inimeste kogemustele ja arvamustele, mõjutab ühiskonna kuvandit ka ajateenistus ise. See tähendab, et ajateenistuse läbimisel saadav kogemus kas tekitab inimeses vastava hoiaku sõltuvalt kogemuse positiivsusest või negatiivsusest või kinnitab/lükkab ümber noormehe eelarvamuse. Ajateenistus mõjutab ühiskonna kuvandit läbi kogemuste, mida ta noormeestele ajateenistuse vältel pakub. Samas isiklike kogemuste põhiseid näiteid tõid ainult noormehed, kes ise ajateenistuses olid käinud. Ajateenistuses mitte käinud noormehed tõid näiteid ainult teiste kogemustest ja arvamustest.

P22: „Tegelt mõjutab halba kuvandit ja kõike ka ju ajateenistus ise. Ta nagu taastoodab.”

Üleval toodud näites tuleb hästi esile, et ajateenistusel on võimalus ise oma kuvandit ja seeläbi hoiakut muuta, pakkudes ajateenistuses viibivatele noormeestele meeldivamaid kogemusi. Muutes noormeeste hoiakuid positiivsemaks läbi kogemuste, muutuks positiivsemaks ka ühiskondlik kuvand, mis tingiks omakorda suurema tõenäosuse positiivse hoiaku tekkeks. Halva kuvandi järjepidev püsimine viitab asjaolule, et ajateenistus “taastoodab” negatiivset kogemust, mis seeläbi mõjutab ka negatiivse hoiaku teket. Sellise negatiivse kogemuse peamisteks põhjusteks tõid intervjueeritavad välja kaks olulisemat aspekti: halb käitumine ja süsteemi korraldus.

Kogemuse, mida noormehed ajateenistuse läbimisel said, mõjutas väga palju negatiivne käitumine, mille osaks nad ajateenistuse käigus said. Kõrgemate auastmetega kaitseväelaste negatiivset käitumist mainisid oma intervjuudes nii need, kes ajateenistuses olid ise käinud, kui ka need, kes ajateenistuses käinud ei olnud, kuid olid vastava hoiaku ajateenistuse osas omistanud läbi teiste arvamuste. Nende jaoks tingis negatiivne suhtumine ajateenistuses ka negatiivse hoiaku.

P22: „Seal nagu tallutakse sind maa-alla. Me pole enam nõukaajas ju, et inimese peale peab konstantselt karjuma ja talle rääkima kui mõttetu ta on.”

K24: „Sõbrad ka, kes seal käinud on, ütlevad, et see ei ole seda väärt, et mõnitatakse ja alavääristatakse, et ja selline suhtumine peaks siis suunama ja motiveerima oma riiki kaitsma.”

Lisaks negatiivsele suhtumisele häiris intervjueeritavaid eriti otsene negatiivne käitumine ajateenistuses, mis puudutas just kõrgemat auastet omavaid noormehi. Nimelt on kõrgema auastmega noormeestel ajateenistuses ka suuremad kohustused just kontrolli ja vastutuse osas. Seetõttu puutuvad nad ajateenistujatega igapäevaselt kokku ning noormeeste otsesed ülemused. Intervjuudest selgus, et omavahelisi konflikte on väga palju, mis on kindlasti ka üks põhjus negatiivse kogemuse saamiseks. Üleüldiselt peeti käitumist ajateenistuses halvaks ning arutleti, et selline kohtlemine ei ole sobilik.

K24: „Need natukene kõrgema auastmega mehed ei tea viisakusest midagi, ainult röögivad, sest neile on see seal lubatud.”

A27: „Igal üksusel on nõ mingi väike ülemus, kelleks tihti on mingi põhiharidusega loll nolk, kes elab lihtsalt mingit võimuiha selle labase ajateenija peal välja ja käsutab tal hambaharjaga peldikupotti pesta ehk siis põhimõtteliselt piinab enda alluvaid, sest aasta tagasi piinas teda samamoodi mingi loll ülemus. Ehk siis alandatakse lihtsalt nalja pärast./.../ Seal on nii palju aja raiskamist ja ebavajalikku ülbitsemist ajateenistuja otsese ülemuse poolt.”

P22: „Üks tüüp meelega lasi voodeid 10 korda järjest teha aja peale, sest otsis mingi mikrokortsu ja tõmbas jälle kõik pealt ära ja andis minna.”

Negatiivne käitumine ajateenistuses tekitab noormeestes ka negatiivseid emotsioone ajateenistuse suhtes. Intervjueeritavad rõhutasid intervjuudes, et hoolimata auastmest, tuleks teistega käituda lugupidavamalt, mis tagaks ka positiivsema õhkkonna, ning et selline ajateenistuse mudel või süsteem sellisel kujul on juba iganenud. Intervjueeritav K24 tõi välja

arvamuse, et ajateenistuse kord on nii kaua olnud juba ühesugune, et seda kajastatakse isegi filmides. Seega võib arvata, et negatiivne kuvand ajateenistuse ümber on püsinud nii kaua, et seda mudelit on võimalik ära tunda isegi filmitööstuses, mis samamoodi ei presenteerigi ajateenistust positiivsest küljest.

K24: „Käsud, karjumine ja noh isegi ju filmidest näevad kõik, milline see sõjaväe kord on.”

Ajateenistuse kui süsteemi korralduse iganemine tuli intervjuude käigus väga palju kordi välja. Noormehed nentisid, et sellisel kujul nagu ajateenistus hetkel töötab, pole ajateenistusel tulevikus perspektiivi. Ajateenistuse kõige nõrgemaks korralduslikuks pooleks peeti ajateenistuse pikkust, mis pole tänapäeval enam vajalik ega põhjendatud. Väga palju arutleti selle üle, kuidas ajateenistus on liialt laiaili valguv ning ei täida oma üldist eesmärki. Liiga palju oli nende jaoks põhjendamatuid tegevusi, mis pole otseselt seotud ajateenistuse põhimõtetega õpetada ja praktiseerida valmisolekut sõjategevuseks.

A27: „Mulle tundub, et see on kunstlikult venitatud pikemaks kui vaja on, sest enam kui pool ajateenistuse kestusest ajateenistujad vahivad seal üsna niisama oma barakkides ning tehes voodeid ja mängides kaarte, ehk piltlikult öeldes oodates oma ajateenistuse lõppu, ilma et neil oleks mingit kasulikku tegevust.”

Noormeeste negatiivset hoiakut tekitas tegevusetus ajateenistuses. Näiteks tõi intervjuueeritav A27 välja ajateenistuse tegevusetuse kirjeldades, et pärast baasõppe läbimist jääb uute õpitavate oskuste hulk väiksemaks ning aega ei sisustata piisavalt praktiliselt ning efektiivselt.

A27: „Esimesed 3 kuud on see nii öelda intensiivne osa ära, kus õpitakse kõvasti mingeid asju ja käiakse metsas oma misiganes auke kaevamas ja asja tegemas, aga sealt edasi on suht selline niisama passimine. Et teed oma loenduse ära seal hommikul ja teed oma voodi korda ja siis lihtsalt vahid niisama. Loed seal oma mingit koomiksit või mängid kaarte teistega ja ootad kuni sul see 9 kuud täis saab ehk reaalselt seal ei ole sellist sisulist tegevust kogu see aeg.

Nimelt tunnistati, et ajateenistuse pikkus ei ole põhjendatud, sest õpitu on võimalik omandada palju lühema ajaga. Ajateenistuse põhimõtteks on sõjaline väljaõpe ning praktika, kuid paraku selgub, et lisaks sellele on ajateenistuses ka väga palju tegevusi, mis pole sellega seotud ning mida noormehed ei mõista. Näiteks põrandapesu ning ülitäpne voodi korrastamine, mida mainiti mitmes intervjuus. Samuti selgub, et rõhuasetus sõjalise väljaõppe ja tegevuse vahel, mis pole sellega seotud, on paigast ära. See tähendab, et noormeeste arvates on ebavajalikke tegevusi rohkem kui neid, mis ajateenistuse põhimõttega kaasas käivad.

K24: „Ajateenistus kui selline on iganenud, nad peaks ikka ajaga kaasas käima, muutusi tegema. Ei ole ju nii et, aastast 92 on nii olnud ja nüüd peabki nii olema universumi lõpuni. Ilmselgelt on ajateenistus ennast sellisel kujul ammendanud. Nad võiks erinevaid variante välja pakkuda, a la lühikursus ja pikem kursus nendele, kes tahavadki seal 11 kuud voodit teha ja küürida./.../ Seda sõjavärki õpid reaalselt nii vähe, ülejäänud ajast passid ju kohapeal, pead aja peale relva kokku panema, seda seal pidevalt puhastama, millimeetri täpsusega voodit tegema ja küürima. See pole ka norm ju, sest kui ma tahaks koristamist õppida, läheks ma puhastusteenindajaks või midagi.”

P22: „Mõttetu ajaraisk, sest ma olin seal peaaegu aasta aega/.../ ja siis 7 kuud pidin ma sellest lambist moppima./.../ põrandaid küürima ja seda.”

Sellised sõjalise väljaõppega mitteseonduvad tegevused tekitasid noormeestes tugevaid negatiivseid emotsioone, mis väljendusid intervjuudes selgelt. Arvati, et sõjalist väljaõpet ja praktikat on võimalik saada palju lühema aja jooksul. Näiteks baasväljaõpe, mis moodustab ajateenistusest esimesed kolm kuud oli intervjueeritavate jaoks piisav. Ülejäänud aega ajateenistuse lõpuni peetakse suhteliselt sisutühjaks ning ebavajalikuks.

A27: „/.../aga ta võikski olla kuidagi teistmoodi korraldatud, et ta võiks olla näiteks kolm kuud asjalikku õpet või kuus kuud, aga et see oleks asjalik./.../ Kui see kestaks 3 kuud ja tehakse kõik selgeks mis sul vaja on, siis ma ise ka oleks seal ära käinud või läheks hea meelega. Saaks targemaks ja saaks uusi teadmisi.”

Kui ajateenistus kestaks lühemat aega ning oleks intensiivsem, ning annaks vajalikud teadmised võimalikult lühikese ajaga, muudaks see ka kavatsust ajateenistusse astuda. Seetõttu võivad muutused ajateenistuse korralduslikus pooles tuua suurt kasu näiteks senise süsteemi asendamisel uuega.

3.1.2. Haridus

Kõrgkoolis õppivate noormeeste hoiakud ajateenistuse suhtes olid mõjutatud ka haridusteest. See tähendab, et ajateenistust peeti tihti takistuseks just õppimise ning enesearendamise suhtes. Intervjueeritavate jutust selgus, et olulist rolli elus omavad nende jaoks just eneseteostus ja haridus. Tänapäeva moderniseerivas maailmas võib jääda mulje justkui kaaluvad suuresti individuaalsed huvid üle ühiskondlikud huvid. Seeläbi ei pruugi ajateenistusse minek tunduda enam õige otsusena, kui ajateenistuse ühiskondlik kuvand on peamiselt negatiivne ning

indiviidi isiklikud huvid ja vajadused kaaluvad ajateenistusse mineku üle. Kõrgkoolis õppimist pidasid noormehed oluliseks osaks elus.

R26: „/.../Tänapäeva noortele on üha tähtsam haridus ja enesearendus. Sõjavägi ei ole populaarne ja kaotab seda vähestki populaarsust üha enam.“

I23: „Algselt ma plaanisin pärast keska lõppu ära käia, aga kuna ma sain sisse erialale, mida ma väga tahtsin õppida, siis ma ei tahtnud võimalust käest lasta. Mõtlesin, et kindlam oleks ühe aasta äkki ära teha./.../ Pärast ülikooli on tegelt veel raskem, sest sa ju tegelt ei tea kunagi, kuidas elu läheb. Äkki ma juba pean selleks hetkeks tööl käima või tahan välismaale õppima ära minna. /.../ Ma oleks ka ju varem ära käinud aga sain ikka ülikooli sisse, ei tahtnud võimalust raisku lasta.“

Ajateenistust nähakse takistusena, mille tõttu võib haridustee olla lünklik. Seetõttu tuli otsus ajateenistusse minna raskemalt, kuna kardeti, et haridustee võib jääda seisma. Intervjueeritavate jutust oli tunda tugevat motiveeritust õppimise osas, kuid kooskõlastamine ajateenistusega tekitas nendes pigem muret. Keset kõrghariduse omandamist tundus ajateenistuse läbimine keerulisem ning vaeva nõudvam.

P22: „/.../Hiljem muidu segab õppimist ja nii./.../ Pärast muidu hakka nende pikendustega jamama.“

A27: „Keset ülikooli on see, et oled poole oma erialast ära õppinud, sul on järgmisele kursusele minnes eelmisest aastast asjad all ja see on loomulik protsess, et edasi minnakse ja kui kuskil keskel pooleli jääb siis uuesti alustamine on sellevõrra raskem, et oled eelneva ära unustanud. Teine asi on see, et selle aastaga võib jälle õppimisoskus ära kaduda, et ei oska nii intensiivselt õppida ja tuupida.“

Ajateenistuse pikk kestvusaeg tekitab intervjueeritavates kõhklusid, kas pärast ajateenistusest naasmist on nad võimelised jätkama õpingutega sealt, kus nad pooleli jäid. Haridustee on kui loomulikult kulgev protsess, mille takistamine toob ellu ebavajalikke probleeme. Komplikatsioone tekitab harjumuste ja igapäeva elurütmi muutus, mille taastamine võib võtta omajagu aega. Ka eelnevalt õpitu meeldetuletamine võib muuta noormeeste õpitulemusi järgnevatel aastatel, sest ajateenistuse pikk kestvus tingib eelnevalt õpitu unustamise.

3.1.3. Tervis

Hoiakuid seoses ajateenistusega mõjutas tugevalt negatiivne hinnang noormeeste tervise eest hoolitsemises. Nimelt toodi põhilisteks probleemideks välja suur vigastusohut ning ajateenistuse suutmatust tagada noormeeste hea tervis. Kõige rohkem toodi näiteid enda või sõprade näidetel, kus ajateenistuse jooksul saadud vigastus mõjutas noormehe edaspidist elu.

P22: „Kedagi ei huvita sinu vajadused või, et kui sul on kuidagi halb, teed, lihtsalt pead. Pluss keerab tervise ka tuksi. See mu sõbra Karli (nimi muudetud) sõber murdis hüppeliigese ära. Kedagi ei huvitanud. Kaasa enam ei teinud aga tüüp lonkas meie teenistuse lõpuni.”

Lisaks suurele vigastusohule nenditakse ka ajateenistuse hoolimatut suhtumist noormeeste erivajadustele seoses tervisega. Mitmel juhul toodi välja ajateenistuse suutmatust olukordades aidata või külma suhtumist juba vigastuste esinemisel. Mitmel juhul mainiti, et vigastusohut ajateenistuses on liiga suur ning tihtipeale jäävad need vigastused tunda andma ka pikema aja jooksul pärast ajateenistuse läbimist. Halvimal juhul võivad tagajärjed olla jäädavad.

K24: „Läksin, tegin ära ja rahu majas, kuigi vasak põlv valutab mul siiamaani. Eriti kui näiteks maal puid lõhkuda või kui katust parandasime ja redelil pidin ronima.”/.../ Mõtles, oled 25 ja lähed ajateenistusse, kukud põlve sodiks ja siis oled veel töövõimetu ka. Mis teed siis oma eluga.”

A27: „Nii oledki kahekümne aastane noor, kes lonkab terve ülejäänud elu.”

Hoolimatus ajateenistujate tervise osas ei olnud ainukene arvamus, mille üle noormehed muret tundsid. Üks intervjuueeritav kirjeldas endaga seotud kogemust, mil meedik ei osanud noormeest vigastuse korral korrektselt aidata. Ajateenistuse personali professionaalsuses kahtlemine seab tugevalt kahtluse alla ka ajateenistuse üldise suhtumise ajateenistujate osas. Selline käitumine võib omada otsesest mõju noormehe hoiakule, kuna noormehel esines otsene isiklik negatiivne kogemus.

K24: „Ma näiteks mitu korda tõmbasin põlve ära, no nii valus oli, läksin arsti juurde, ta ei osanud midagi tehagi. Ütlesin, et me peame metsa minema, tõmba kinesiooteip peale siit külgedele pealt, et toetab./.../ No ja saad sa aru, ta ei osanud seda ka peale panna? Neil oli teip ja nad ei osanud panna. Ma siis panin ise. Naljatasid veel, et kui vaja on, siis me kutsume sind, aitad teistele panna.”

Intervjuude analüüsimisel esines noormeeste tugev huvi spordi ja sporditegemise vastu. Nende puhul ilmsid tervisega seotud mured huvitava nurga alt. Spordiga tugevalt seotud või sporti professionaalsel tasemel tegevad noormehed tõdesid, et ajateenistus ei arvesta inimeste tervislike isikupärade ja vajadustega piisavalt, mis oleks sportlaste jaoks sobiv. Sarnaselt mainiti suurt vigastusohu kui ka riski, et pärast ajateenistuse läbimist ei ole noormeestel võimalik enam sportlaskarjääri jätkata.

A27: „Et on küll neid inimesi sportlaste seas kui ka tavaliste osas, kes katki lähevad./.../ Pannakse 50 kilosed kotid selga, kes on seal oma jalaluid murdnud ja kes midagi muud. Mitte ainult õnnetusena jala murdnud, vaid väsimusmurrud ja et ei arvestata nende füsioloogiliste eripäradega.“

R26: „/.../Ja ma pole ajateenistusse läinud, sest tunnen, et ajateenistus oleks sinna kiilu vahele löönud ja spordivigastused, sest sport on minu elus väga olulisel kohal. Ma ei saaks enam joosta, kui ma jalad ära lõhuksin.“

Ajateenistuse suutmatus spordiga professionaalsel tasemel tegelevatele inimestele anda garantiid või võimaldada nende parem kontroll tervise üle toob ilmtingimata spordiga seotud inimestes esile negatiivse kavatsuse ajateenistusse asuda. Puudulike võimaluste esinemisel tuleks murekohtadega tegeleda. Selleks, et muuta sportlaste negatiivset kavatsust, tuleks tagada tugevatele spordihuvilistele võimalus vajadusel kergendavate asjaolude rakendamist. Siia hulka võiks kuuluda suurte raskustega pikema maa läbimine või ebasobiliku treeningu asendamine sobivamaga. Samuti võiks selliseid noormehi suunata teiste ülesannete täitmisele. Ühest intervjuust selgus, et võimalus sportlastel ajateenistus teistmoodi läbida on olemas, kuid ka see võimalus on puudulik.

A27: „/.../Seal on sporditegemise võimalused väga piiratud. Väga üksikud inimesed saavad spordiroodu, aga arusaadavatel põhjustel on seal ka piir ees, et kui palju inimesi saab ühte roodu võtta. Ülejäänud aja inimesed istuvad lihtsalt oma barakis ja mandumine mulle nagu ei sobi. See sport mida mina teen või tahan teha, see eeldab teatud tingimusi./.../Iga konkreetse spordialaga seonduvad ka väga konkreetset treeningud, mis on vaja läbi viia, et selles paremaks saada või seda säilitada, et sealt paremaks minna.“

Seega võib hoiakuid ajateenistuse osas muuta, lahendades probleeme seoses terviseriskidega ning pakkuda ajateenistuse läbimiseks paremaid võimalusi ja lahendusi erinevatest

eluvaldkondadest noormeestele, kellel võivad olla just eripärad seoses nende eluviiside ja karjääriga. Selline lähenemine vähendab võimalust negatiivseks kavatsuseks.

3.2 Subjektiivne norm

Ajateenistusest lähtuvalt avaldus subjektiivne norm kahel erineval moel. Subjektiivsete normide mõju ajateenistuse suhtes väljendasid intervjueeritavad tuues välja enda jaoks oluliste inimeste ootused või lähtudes üldisest kohustuslikkuse printsiibist. Sellest tulenevalt saab rääkida sotsiaalsest survest, mida avaldasid noormeestele nende lähedased ning sotsiaalsest survest, mida nad tundsid, sest ajateenistuse läbimine on kohustuslik.

3.2.1. Lähedaste surve

Sotsiaalne surve väljendus tugevalt lähedaste, eeskätt vanemate perspektiivist, kes suunasid ajateenistust läbima. Välja toodi just ajateenistuse tähtsuse muutumist ajas ning sõltuvust perekonnast, mille tõttu tunti survet ajateenistusse asuda. Selline lähedaste arvamus omas siiski nii palju mõju käitumisele, et hoolimata negatiivsest hoiakust tundsid intervjueeritavad survet ajateenistusse asuda.

K24: „Mu isal on kinnistunud see, et sõjavägi on hea ja vajalik, sest tema ju kasvas vene ajal üles ja nägi, et seda on vaja aga nüüd on ju ajad teised./.../ Isa ka rääkis sama, et ma pean ära käima./.../ Ega ma oleks olnud ausalt nõus juba seda trahvi ka maksma, et mitte minna, aga isa ei lasknud. Tal üldse vanaaja arusaamad sellest ja kuna ma elan temaga siis ega mul väga üle ei jäänud.”

I23: „/.../isa käis veneajal ju ja mis tema ikka öelda oskab, siis olid ikka väga teised asjad. Ta pigem ütles ka, et mine vaata ise järgi ja siis saad öelda.“

P22: „No vanemad käisid ju peale, et ma pean ära käima./.../”

Vajadus aktsepteerida lähedaste arvamust ja lootes nendele sellega head meelt teha näitab, et kavatsus ajateenistus läbida on oluliselt mõjutatud lähedaste inimeste käitumisest. See tähendab, et poeg, kelle isal on ajateenistuse läbimisega seoses positiivne hoiak, tunneb suuremat survet ajateenistusse minna.

3.2.2. Kohustuslikkus

Kohustus midagi teha võib tihti tekitada väga vastakaid emotsioone. Kui see kohustus on inimese jaoks vastumeelne, siis üldjuhul võib see tekitada just intensiivse negatiivse reaktsiooni. Selline negatiivselt avalduv sotsiaalne surve mõjutab oluliselt ka omaalgatuslikult ajateenistusse astuda. Kui noormehele mõjub negatiivne sotsiaalne surve, siis suurema tõenäosusega läheb ta ka ajateenistusse negatiivsete emotsioonidega. Samuti selgub, et sotsiaalne surve, mis on seotud ajateenistuse kohustuslikkusega võib vastuollu minna inimese arvamusega tema põhiõigustest.

K24: „Mina näiteks pole kunagi aru saanud, et miks mina, kellel on kõik vabadused ja inimõigused, pean tegema midagi, mida ma ei taha. Noh, näiteks minema ajateenistusse ja katsuma relva ja sellest õppima laskma.”

Kuigi ajateenistuse läbimine kohustuslikus korras võib tingida noormeestest negatiivseid emotsioone, siis paratamatult tõdes nii mõnigi vastaja, et kui ajateenistus ei oleks kohustuslik, siis just negatiivse hoiaku ja negatiivse ühiskondliku kuvandi tõttu noormehed ajateenistusse vabatahtlikult ei läheks. Selline arvamus võib tingida ka ajateenistuse kohustuslikkuse vajaduse. Hoolimata negatiivsetest emotsioonidest tuleb ajateenistus ikkagi läbida. Samas sellise mudeli alusel põhineb riigikaitse rohkem kvantiteedil kui kvaliteedil, sest nagu eelnevalt selgus, muudab positiivne kogemus ka ajateenistuse üldist kuvandit, läbi mille tekib tõenäolisemalt ka positiivsem hoiak. Sellest tulenevalt võib suureneda ajateenistusse omaalgatuslikult minejate arv ning võimalik, et muutuks ka üldine arvamus ajateenistusest.

P22: „Kui see kohustuslik ei oleks, siis ei lähekski sinna keegi, sest keegi ei taha ju minna.”

R25: „Kohustuslik peab olema, sest vabatahtlikult läheks sinna ehk 1/10”

K24: „//minu arust ja üleüldse, sinna ei tahagi keegi minna.”

P22: „/.../ma ju ei tahtnud minna aga ma pidin seega mõtlesingi, et käin ära.”

Ajateenistuse läbimise norm väljendub suuresti ajateenistuse kohustuslikkuses, kuna inimeste kavatsus arvatakse olevat negatiivne. Kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis arvasid intervjuueeritavad, et enamik inimesi ajateenistusse ei läheks, kuna neil puudub soov või kavatsus ajateenistusse minna. Seega oli üldine arvamus, et ajateenistus läbitaksegi peamiselt lihtsalt kohustusest.

3.3 Tajutud käitumuslik kontroll

Tajutud käitumuslik kontroll väljendab noormeeste hinnangut enda kontrolli üle sooritada kõne all olev käitumine ehk ajateenistusse asumine. Teisisõnu tähendab see seda, kui palju on selline käitumine tema tahtest sõltuv. Ajateenistuse puhul väljendasid kõik intervjueeritavad, et kuna ajateenistus on kohustuslik, siis nad ei tunne, et neil oleks võimalust langetada reaalset otsust kas minna või mitte minna. Seevastu ainukene võimalus tunda kontrolli kõnealuse tegevuse sooritamisel oli aja valik. Ajateenistuse läbimise aja valik on noormeeste ainukene võimalus ajateenistusse mineku kiirendamiseks või viivitamiseks vastavalt noormehe soovile. Ajzeni planeeritud käitumise teooriale tuginedes võib eeldada, et negatiivset hoiakut omavad noormehed valivad ajateenistusse mineku aega rohkem ning võimalusel väldivad üldse. Seevastu võivad positiivsema hoiakuga noormehed läbida avaldada soovi läbida ajateenistus võimalikult vara.

***R26:** „Ma ei olegi tahtnud ajateenistusse minna, seetõttu ei olegi ma veel läinud./.../Ei taha raisata aega sellele, mis mind ei huvita ega köida. Mulle lihtsalt ei meeldi see.”*

Hoolimata noormeeste erinevatest valikutest millal läbida ajateenistus selgus, et noormeeste peamisteks põhjusteks olid määravad lähedaste surve, hariduse omandamine, erinevad kohustused nt. tööl käimine, vanemate toetamine kui ka noormeeste endi hinnang võimalusele antud kindlal momendil ajateenistus läbida. See tähendab, et noormehed valisid ajateenistuseks sobiva aja lähtudes enda hinnangust käitumist sooritada eelnevalt mainitud aspektide alusel. Kui noormeestel puudusid kohustused, näiteks tööl käimine ja pere, siis suurema tõenäosusega hindas noormees aega ajateenistus läbida õigeks.

***P22:** „Aga kergem ju ära käia ja siis tööle minna, sest muidu jääb töökohast ka ilma./.../ Pluss tol hetkel polnud mul naist ka, kes oleks kinni hoidnud. Nüüd ma nagu ei kujutaks ette kui ma minema peaks, sest me elame koos ja ma ei tea kuidas tema üksi üüri saaks makstud kui ma tööl ei käiks.”*

***K24:** „Isa ka rääkis sama, et ma pean ära käima. Ja kuna mul otsust plaani nagu polnud, töökohta ju polnud siis mõtlesingi, et ega nad ju rahule ei jäta, et varem või hiljem ma pean niikuinii ära käima, et lihtsam on vähemalt ära käia siis kui töökohta veel pole, sest siis ma jääks ju sellest niikuinii ilma. Niiet, tundus õige aeg olema.”*

Samas siiski rõhutati, et kergem on ajateenistuses ära käia enne eraelu puudutavaid kohustusi, kuna kardeti, et ajateenistuse tõttu võivad need kannatada. Selgub, et noormehed kardavad, et ajateenistusse minek võib endaga kaasa tuua töökohast ilma jäämise. Seda põhjendati asjaoluga, et tööd andev firma peab leidma aastaks ajaks asendaja, keda välja õpetada. Põhiliselt kardeti, et suurema tõenäosusega ei leitaks neile enam samas firmas rakendust. Lisaks töökohale toodi mitmel juhul välja, et mehe roll pere ülevalpidamisel on suur, ning ajateenistuse ajal jääb üks sissetulek saamata. Samuti on noormeestel pigem arvamus, et kuna nad ei saa ise niikuinii otsustada, kas ajateenistusse minna või mitte, sest see on kohustuslik, siis võimalusel tuleb ära käia, kuna minema peab ükshetk niikuinii. Sellisel juhul tunnevad nad, et pigem tasub valida enda jaoks kõige sobivam aeg. Sellisel juhul hindavad nad oma maksimaalset kontrolli käitumise üle kõige kõrgemaks.

A27: „Hiljem minekuga on see jama, et inimene käib tööl ja sealt peab ära pääsema, et pärast ikka tagasi saaks ja kellel on juba pere tekkinud selleks ajaks ja peaks idee poolest ka pere eest hoolitsema, ehk ka tööl käima ja tänapäeval küll sõjaväes palka makstakse aga see on nii väike, et sellega pere ära ei ela. Igaljuhul inimesed kardavad, et kui nad lähevad aastaks ajaks sõjaväkke, siis pärast neid enam tööle tagasi ei võeta, sest keegi on võetud asemele.“

Üldiselt tõdesid kõik noormehed üheselt, et kõige sobilikum oleks ajateenistus läbida siiski võimalikult noorelt, enne ülikooli minekut. Peamiseks põhjuseks sellele peeti noorusest tulenevat kiiret kohanemisvõimet ning nagu eelnevalt selgus, siis kohustuste vähesust. Noorelt ajateenistusse minemise boonuseks peeti ka leplikkust negatiivse käitumisega toime tulemiseks. Arvati, et mida kõrgem on ajateenistuja vanus ja haridustase, seda raskem on tal endast nooremate ja madalama haridustasemega kaitseväelaste käske täita. Samuti peeti oluliseks just sarnasest generatsioonist pärit noormeeste omavahelist mõistmist.

A27: „/.../Ma arvan, et 19 aastaseks on lihtsam taluda mingit põhiharidusega jobu mõlisemist seal sõjaväes enda kallal, sest su enda vanus on väiksem ja ollakse ise rohkem lapsemeelne.“

R26: „/.../Olles näiteks 27 aastane doktor ei ole ilmselt maailma mõnusam tunne, kui mõni üheksa klassi haridusega tont su peale lõugab. Samuti ei ole ühiseid vestlustemasid.

Põlvkonnad ja generatsioonid on lihtsalt erinevad.“

Ajateenistusse mineku valimisel on noormeestel piiratud kontroll. Neil ei ole võimalust otsustada ajateenistusse mineku üle, küll aga on neil võimalus valida aega kuna minna. Kuna ajateenistus on kohustuslik, hindavad noormehed oma kontrolli käitumise üle kõige kõrgemaks

siis, kui nad saavad valida enda jaoks kõige sobivama aja. Aja valimist mõjutavad erinevad kohustused, mille ajutisel puudumisel on noormehed nõus igaks juhuks ajateenistusse minema, arvates et hiljem nende tegurite esinemisel võib ajateenistus nende karjääri või elu kuidagi halvasti mõjutada.

4. ARUTELU JA JÄRELDUSED

4.1 Hoiakud ajateenistuse suhtes

Hoiakud kujundavad kavatsust ja käitumise sooritamist väga palju. Kõige paremini kirjeldatakse hoiakuid hinnangute kaudu. See tähendab, et hoiakuid on kahte sorti - positiivsed ja negatiivsed hoiakud. Analüüsis selgus, et intervjueeritavate valdav hoiak ajateenistuse suhtes oli negatiivne. See tingis ka asjaolu, et ajateenistusse ei soovitud minna. Negatiivset hoiakut põhjendati läbi erinevate aspektide: ühiskondlik kuvand, haridus ja tervis. Ajzeni (1991:117) teooria kohaselt on hoiakutel oluline roll käitumiskavatsuse kujunemisel, sest hoiakud aitavad mõista inimekäitumist ning seda ka ette ennustada.

Lisaks ühiskondlikule kuvandile, mis mõjutas hoiakuid läbi eelarvamuste tekitamise ning mida ma käsitlen arutelu järgmises punktis, omas väga olulist tähtsust hoiakute kujundamisel õppimine ja noormeeste mured seoses tervisega. Noormeeste elus omas haridus ja selle omandamine suurt olulisust. Arvati, et ajateenistusse asumine võib mõjutada hariduse kvaliteeti ning muuta õppimise noormeestele keerulisemaks. Aasta pikkune paus õppimise ajal võib muuta edaspidise õppimise raskemaks, sest eelnevalt õpitu on unustatud või õppimisrutiini on raske naaseda. Seetõttu on erinevate aastate lõikes kõrghariduse omandamiseks võetud ajapikenduste arv väga suur (vt. Tabel 1.) See näitab noormeeste suurt soovi haridust omandada. Lisaks selgus 2014. aasta Juhan Kivirähi aruandes, et mida kõrgem on noormehe haridustase, siis seda vastumeelsemalt ta ajateenistusse asub.

Intervjueeritavate hoiakut kujundas ka arvamus ajateenistuse negatiivsest mõjust tervisele. Välja toodi asjaolu, et ajateenistus ei pööra piisavalt tähelepanu noormeeste tervisele ning vigastusoht on ajateenistuses väga suur. Lisaks isiklikele kogemustele tõid nooremehed välja ka näiteid lähedastest, kes ajateenistuse jooksul olid vigastada saanud. Intervjuudest selgus, et ajateenistuse jooksul saadud vigastused võivad olla ka permanentsed. See aga omab suurt tähtsust noormeeste tuleviku võimalustes. Suur vigastusoht omab olulist rolli just sportlaste seas, kelle spordikarjäär välistab igasuguse võimaluse spordiga edasi tegeleda, kui vigastus on tõsine. Paraku selgus, et ajateenistus ei suuda garanteerida spordihuvilistele võimalikke mööndusi ning seetõttu tekitas see noormeestes negatiivseid arvamusi ajateenistuse osas. Kuna sportlastele on nende tervis ja selle heaolu tuleviku perspektiivis hindamatu väärtusega, siis nooremehed mõistsid, et vähestest võimalustest ajateenistusse minna ja hoolimatu suhtumine

nende tervise osas on tinginud ka negatiivse kavatsuse. Sarnaselt nentisid Talves ja Truusa (2017) oma artiklis, et „Füüsilise toimetuleku osas tuuakse kõige enam probleemina välja konkreetseid terviseprobleeme, sh vigastustega seotud muresid.“ See tähendab, et mure seoses ajateenistuses tekkivate vigastustega on suur ning paraku jätkuv sarnase probleemi tõdemine näitab, et suur hirm võib mängida olulist rolli hoiakute kujundamisel. Lähtudes Ajzeni (1991) teooriast, siis noormeeste eripäradega mitte arvestamine vähendas märkimisväärselt noormeeste kavatsust ajateenistusse asuda. See tähendab, et sportlastest noormehed hindasid oma kontrolli negatiivseks käitumise üle ja seetõttu tundsid, et nende spetsiifiliste vajadustega mitte arvestamine pärsib ka nende tahtest sõltuvat käitumist. Kairi Talves ja Tiia-Triin Truusa (2017) on eelnevalt käsitlenud sportlaste arvamusi ajateenistusega seoses: „Hobidest rääkides on kõige enam mures spordiga tegelenud ajateenijad, kes peavad probleemiks seda, et neil ei ole piisavalt võimalusi oma spordialaga tegelemiseks, et säilitada vajalik sportlik vorm.“ Sarnaselt selgus käesolevas uurimuses, et sportlased tunnevad, et ajateenistus ei paku neile piisavalt võimalusi säilitada oma vormi, tagades neile mõõndusi spetsiifilisteks trennideks. Seetõttu võib ajateenistus tekitada tagasilöögi nende karjääris ning edaspidistes tulemustes.

Intervjuudest selgus, et negatiivne hinnang ajateenistuse mõjule hariduse omandamisele ja tervisele tekitas ka negatiivse hoiaku ajateenistuse suhtes. Negatiivne hoiak aga tingis otseselt ka negatiivse kavatsuse. See tähendab, et intervjuueeritavad, kes omasid ajateenistusest negatiivset arvamust, ei soovinud ajateenistusse minna. Sarnane tendents selgus ka Juhan Kivirähi 2007., 2010. ja 2014. aasta „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“ uuringu kokkuvõttest, et ligikaudu 40% vastanutest ei läheks võimaluse korral sõjaväkke või olid seal vastumeelselt. See tähendab, et paraku suur osa noormeestest on kohustatud ajateenistusse minema negatiivsest hoiakust olenemata ning seetõttu on ajateenistuses vastu enda tahtmist.

4.2 Ajateenistuse ühiskondlik kuvand

Ühiskondlik kuvand ajateenistusest on peamiselt läbilõike arvukatest hoiakutest. See tekib inimeste arvamuste ja kogemuste põhjal ning võib otseselt noormehi mõjutada, tekitades nendes eelarvamusi.

Intervjuudest selgus, et ühiskondlik kuvand mõjutab otseselt kavatsust ajateenistusse asuda. Kuna valdav enamus respondentidest omas subjektiivset arvamust sellest, et praegune ühiskondlik kuvand ajateenistusest on valdavalt negatiivne, siis selgus mitmel juhul, et halva kuvandi tõttu ei ole soovinud nad ajateenistusse asuda. Eriti väljendus kuvandi olulisus nende noormeeste puhul, kes ajateenistust ise läbinud ei olnud, sest nende arvamus baseerus teiste arvamustele ja kogemustele ning tekitas omakorda eelarvamuse ajateenistuse suhtes. Uuringuid seoses ajateenistuse ühiskondlikul kuvandil põhinevate arvamustega eelnevalt läbi viidud ei ole. Lähtudes Ajzeni (1991) planeeritud käitumise teooriast, siis ühiskondlik kuvand kui hoiakute kogum võib mingi sotsiaalse surve tõttu tekitada ka negatiivset kavatsust. Eriti kui see sotsiaalne surve on lähedastelt. Seega kui negatiivset arvamust avaldavad noormehe lähikondlased ning ka kaugemad tuttavad võib see noormehe arvamust mõjutada läbi kavatsuse. Seetõttu selgus intervjuudest, et negatiivne kuvand ja negatiivne lähedaste arvamus ajateenistusest tingib ka negatiivse kavatsuse ajateenistusse asuda.

Negatiivset ühiskondlikku kuvandit põhjendati ka läbi kogemuste, mida ajateenistus noormeestele pakub. Selgus, et mida negatiivsem on noormehe kogemus seoses ajateenistusega, siis seda tõenäolisemalt on ka arvamus tema hoiakust ajateenistuse suhtes negatiivne. Negatiivse kogemuse peamisteks põhjusteks toodi välja halva käitumise osaks saamine ja ajateenistuse iganenud korralduslikku süsteemi. Kõrgema auastmega kaitseväelaste halb käitumine ajateenistuses oli suur põhjus noormeeste negatiivsete arvamuste ja hoiakute kujunemisel, sest sellist käitumist pidasid intervjuueeritavad vääraks. Kairi Talves ja Tiia-Triin Truusa (2017:88) töid samuti välja, et: „Tekstilistest vastustest selgub, et iseenda toimetuleku pärast teenistuses muretsetakse tõepoolest vähe, küll aga on ajateenistusega seotud muredeks sealne elukorraldus ja samuti kardetakse ebamõistlikke ülemate reegleid ja karistusi.“. Ajateenistuse sisene käitumine ja suhtumine on suur murekoht, mille paranemisele võiks kaasa aidata suurem sisekontroll. Intervjuueeritavad rõhutasid, et käitumine ajateenistuses on ka otseselt mõjutanud nende kavatsust ajateenistusse minna. Seetõttu oleks kindlasti oluline ajateenistuse jätkusuutlikkuse perspektiivist parandada juhtkonna ja ajateenistujate vahelist suhtlemist, mis tagaks parema kogemuse ja kuvandi.

Samuti peeti väga oluliseks ajateenistuse toimimise süsteemi korraldust, sest enamik intervjuueeritavatest arvas, et ajateenistus võiks olla lühem ja intensiivsem, sest väga palju on aega, mida ratsionaalselt ei kasutata. Ka 2010. ja 2014. aasta Juhan Kivirähi aruandest selgus, et rahulolematuse peamisteks põhjusteks toodi välja organiseerimatust ja ajaraiskamist,

ülemuste ebapädevust ning üleolevat suhtumist ajateenijatesse. See tähendab, et arvamused selles valdkonnas on olulised ajateenistuse enda kuvandi paremaks muutmisel. Ajateenistuse sisese käitumise ja suhtumise muutmine võib parandada oluliselt ka noormeeste kogemusi seoses ajateenistusega. Ebapädev ajakasutus väljendus ka noormeeste intervjuudest, mil mainiti liiga suurel hulgal koristamist ja vooditegemist võrreldes sõjategevuse õppega. Seetõttu arvasid respondendid, et ajateenistus võiks olla pigem lühem ja intensiivsem, et mitte raisata aega ajateenistusega mitte seotud tegevustele. 2007., 2010. ja 2014. aasta uuringu kokkuvõtte kohaselt kehtis haridustaseme seos ajateenistuse pikkusega. Mida kõrgem oli vastaja haridustase, siis seda enam pooldas ta lühemat ajateenistust (Kivirähk, 2007, 2010, 2014). Erinevate aastate lõikes sarnanes ka sedamoodi vastajate suur arv. Ligikaudu pooled ja rohkem toetasid intensiivsemat ning lühemat ajateenistust.

Noormehed hindasid ühiskondlikku kuvandit väga suureks mõjutajaks hoiakute tekkimisel. Seetõttu arvasid nad, et negatiivne ühiskondlik kuvand on tekkinud ka paljude inimeste negatiivsete arvamuste põhjal. Ühiskondlik kuvand tekib peamiselt noormeeste kogemustel saadud arvamustest ja nende levitamisel tekkinud eelarvamustest. Negatiivsete kogemuste peamisteks põhjusteks töid noormehed välja halba käitumist ja ajaraiskamist. Need on sellised põhjused, mida on võimalik ajateenistusel endal muuta ning paremaks lihvida. Tugevam sisekontroll ja süsteemi muutused võivad tuua oodatust paremad tulemused hoiakute kujundamisel.

4.3 Ajateenistuse läbimiseks sobiliku aja valimine

Ajateenistusse asumise aja valimine on ainukene ajateenistusega seotud võimalus noormeestele tunnetada enda kontrolli käitumise üle. Kuna ajateenistus on oma olemuselt kohustuslik, siis pole noormeestel võimalik mineku osas otsust langetada. Küll aga seisneb nende valik ajateenistusse mineku ajas. Intervjuudest selgus, et aja valikut mõjutasid kõige enam noormeeste kohustused elus. Siia hulka käivad töö, õppimine ja perekond, mida peamiselt välja toodi. Noormehed hindasid ajateenistusse mineku aega kõige sobilikumaks kohe pärast keskkooli lõpetamist, sest sellises vanuses puuduvad üldjuhul pere ülalpidamisega seonduvad kohustused või töö käimise kohustus. Lisaks pidasid intervjuueeritavad negatiivseks õpingute poolitamist ning leidsid, et seetõttu tasuks ajateenistuses ära käia kohe pärast gümnaasiumi lõppu. Sarnane tulemus selgus ka Anet Mürsoo (2017) uuringus, kus paljud ajateenijad olid

sarnasel arvamusel, et ajateenistus tuleks läbida kohe pärast keskkooli lõppu, et hilisemalt ei tekiks õpingute vahele pausi. Antud uurimustöö intervjueeritavate endi ajateenistusse asumise aja valik oli suuresti mõjutatud kohustusi puudutavatest asjaoludest. Juhan Kivirähi uuringutest selgus noormeeste sarnane arvamus kolme erineva aasta lõikes, et ajateenistus tuleks läbida võimalikult noores eas, kohe pärast keskkooli lõpetamist. Juhan Kivirähk (2010) nentis, et sedasorti arvamuse tekkimine on loomulik, kuna kahekümnendate eluaastate keskpaigaks on paljudel noormeestel siduvad kohustused (nt. pere, töö). Kivirähi 2007. aasta ja 2010. aasta tulemustest selgus samuti, et ajateenistuse muudaks vastuvõetavamaks võimalus valida ise ajateenistusse asumise aeg.

Hoolimata võimalusest aega valida pidasid noormehed siiski negatiivseks kohustuslikkust, mis ajateenistusega kaasneb. Sarnaselt kirjeldas omaalgatuslikult ajateenistusse läinud noormeeste põhjendusi oma uuringus Anet Mürsoo (2017), kes sõnas, et omaalgatuslikult mindi ajateenistusse peamiselt põhjuste tõttu, mis väljendasid kohustust, sest ajateenistuse läbimine on Eesti kohustuslik. Lisaks sõnas Mürsoo oma uuringus (2017), et kui ajateenistus ei oleks kohustuslik, siis oleks vabatahtlikult ajateenistusse astunud kõigest kümnendik respondentidest. See tähendab, et kui kohustust ei oleks, siis tõenäoliselt läheks ajateenistusse väga vähe noormehi. Sama tõesid ka antud uurimustöö respondentid, et kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis keegi sinna ei läheks, sest puudub tahe või kavatsus ajateenistusse asuda. Kohustus midagi sooritada vähendab Ajzeni (1991) planeeritud käitumise teooria kohaselt noormehe kontrolli käitumise üle. See tähendab, et käitumine ei ole tema enese tahtest tulenev. Sellisel juhul on negatiivne kavatsus tingitud teistest Ajzeni planeeritud käitumise teooriast tulenevatest determinantidest. Vabatahtlikult ajateenistusse asumine on Kivirähi 2007., 2010. ja 2014. aasta uuringutulemustest lähtudes tugevalt seotud ka noormeeste haridusega. Mida kõrgem on noormehe haridus, seda vähem tahab ta ajateenistusse minna. Intervjuudest selgus, et need noormehed, kes ajateenistust polnud läbinud, hindasid õppimise tähtsust kõrgelt ning nentisid, et nad ei soovinud ajateenistusse minna, kuna soovivad õppida ning enda teadmisi täiendada.

Ajateenistusse asumise aega mõjutas tugevalt ka sotsiaalne surve lähedastelt, mida noormehed tundsid lisaks kohustusele minna. Intervjuudest selgus mitmel juhul, et vanemad või isa peab oluliseks noormehel ajateenistusse asuda või see läbida. Selline surve lähedastelt võib olla oluline faktor noormeeste aja valikul. Seetõttu ei pruugi noormehed otsust ajateenistusse asuda ise langetada ning tunnevad survet seda teha, et pälvida lähedaste heakskiitu. 2010. ja 2014.

aasta Juhan Kivirähi uuringu kokkuvõtte esitas tulemusi ka lähedaste suhtumisest seoses ajateenistusse asumisega. Sealt selgus, et lähikondlased, eriti vanemad arvasid ajateenistusest hästi ning seetõttu võib nende positiivne suhtumine ajateenistusse minekut tagant survestada. Paraku selgus 2010. ja 2014. aasta Kivirähi uuringust ka tõsiasi, et tööandjad kipuvad ajateenistusse asumist hindama pigem negatiivselt. See on tõsine murekoht, sest tekitab töötavates noormeestes hirme seoses enda töökohaga. Intervjuudest selgus, et noormehed kardavad ajateenistusse kõrgemas vanuses asuda, sest lisaks muudele kohustustele kardetakse töökohast ilma jääda. Välja toodi arvamusi seoses ajateenistuse pikkusega, mille tõttu tööandja on kohustatud leidma asendaja ning ta välja õpetama. See aga tekitas noormeestes hirmu vana töökoha tagasi saamisel. Töö ja töötamine on eluks hädavajalik osa ning oht sellest ilma jääda võib noormeeste edaspidist hakkamasaamist tõsiselt mõjutada. Seetõttu oleks oluline tekitada noormeestele lisatagatis, mis väldiks neil võimalust ajateenistusse asumise tõttu vanast töökohast ilma jääda. Samas tõid Talves ja Truusa (2017) enda artiklis välja asjaolu, et hoolimata suurest ajateenistusse mineku ajal tööl käinud noormeeste protsendist, ei pidanud noormehed pärast ajateenistuse lõppu töökohale naasmist probleemiks. Seda võib seletada ka asjaoluga, et noormehed ei pea seda kõige suuremaks hirmuks ning ei pruugi tihti selle peale mõelda.

Ajateenistuse endale sobival ajal läbimise valikuvõimalus on noormeeste jaoks oluline, sest see suurendab nende kontrolli planeeritud käitumine sooritada. Mida vähem on noormeestel kohustusi, siis seda suuremaks hindavad noormehed oma kontrolli. See tõstab oluliselt ka kavatsust ajateenistusse asuda. Seega on ajateenistuse aja valimine mõjutatud noormeeste kohustustest ja ajateenistuse kohustuslikkusest.

KOKKUVÕTE

Käesolev bakalaureusetöö keskendus kõrgharidust omandavate noormeeste arvamustele seoses ajateenistusega. Eelkõige pidasin ma oluliseks uurida nende hoiakuid ajateenistusega seoses, arvamusi ajateenistuse ühiskondlikust kuvandist ning arvamusi seoses ajateenistuskohustuse läbimiseks sobiliku aja valimisest. Selleks viisin ma läbi kuus pool-struktureeritud intervjuud kõrgharidust omandavate noormeeste seas. Kaks nendest olid ajateenistuse läbinud enne kõrgkooli õppima minemist, kaks läbis ajateenistuse kõrgkoolis õppimise ajal ning kaks, kes pole siamaani ajateenistusse asunud.

Uurimuse teoreetiliseks lähtekohaks kasutasin ma Icek Ajzeni (1991) planeeritud käitumise teooriat, mille abil uurisin erinevate aspektide mõju noormeeste kavatsusele ajateenistusse asuda. Lähtudes Ajzeni (1991) teooriast on kavatsus mõjutatud hoiakutest, sotsiaalsetest normidest ning tajutud käitumuslikust kontrollist. See tähendab, et inimene kavatseb käitumise sooritada, kui ta hindab oma kavatsust positiivseks, kui ta tunneb käitumiseks sotsiaalset survet ning kui ta tunneb, et tal on käitumise sooritamiseks piisavalt võimalusi.

Käesoleva uurimuse põhjal selgus, et noormeeste hoiakud on peamiselt negatiivsed ning on tugevalt mõjutatud terviseriskidest, mis ajateenistusega kaasnevad, õpingute häirimisest ning ühiskondlikust kuvandist, mis toodab eelarvamusi ajateenistuse suhtes eriti just noormeeste seas, kes ajateenistusse pole veel läinud. Ühiskondlikku kuvandit mõjutavad tugevalt ajateenistusega seotud kogemused. Mida negatiivsem on ajateenistuses saadud kogemus, siis seda negatiivsem on ka noormehe hoiak ajateenistuse suhtes, mis tingib ka vastumeelsuse ajateenistusse minemise osas. Negatiivne kogemus oli peamiselt tingitud ajateenistuse jooksul kogetud halvast suhtumisest ning ebapädevast ajakasutusest. Ajateenistusse minekuks sobiliku aja valimise põhilisteks määrajateks olid noormeeste kohustuste vähesus (töö, pere, kõrghariduse omandamine). Respondendid tõdesid, et sobilikum oleks ajateenistus läbida kohe pärast keskkooli lõpetamist, mil suuremad kohustused puuduvad. Ajateenistust nähti pigem takistusena kõrgkoolis õppimisel ning töökoha säilitamisel, arvates et pärast aasta pikkust pausi on keeruline eelnevasse elurütmi naaseda.

KASUTATUD KIRJANDUS

Ajapikendus. (2016). Kaitseressursside Ameti kodulehekül. Kasutatud 16.03.2016

<http://www.kra.ee/ajateenistus/ajapikendus/>

Ajateenistusest. (2015). Kaitseressursside Ameti kodulehekül. Kasutatud 9.03.2016

<http://www.kra.ee/ajateenistus/ajateenistusest/>

Ajateenistusse asumisest. (2016). Kaitseressursside Ameti kodulehekül. Kasutatud 9.03.2016

http://www.kra.ee/ajateenistus/ajateenistusest/ajateenistusse_asumisest/

Ajzen, I. (2005). *Attitudes, Personality and Behavior*. 2nd Edition. Open University Press.

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision processes*, 50, 179-211. Kasutatud 12.03.2017

www.nottingham.ac.uk/~ntzcl1/literature/tpb/azjen2.pdf

Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Augoustinos, M., Walker, I. (1995). *Social cognition: an integrated introduction*. London: Sage.

Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The Psychology of Attitudes*. Fort Worth, TX: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.

Kaitsevälase haridustaseme ja kvalifikatsiooni nõuded. (2006). RTL 2006, 20, 340. Kasutatud 17.03.2016 <https://www.riigiteataja.ee/akt/1001497>

Kaitsevälase haridustaseme ja kvalifikatsiooni nõuded. (2001). RTL 2001, 22, 308. Kasutatud 17.03.2016 <https://www.riigiteataja.ee/akt/26840>

Kivirähk, J. (2007). *Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust*. Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus, uuringukokkuvõte.

http://kra.ee/static/arvamused_kaitsevest_enne_ja_parast_ajateenistust_2007.pdf

Kivirähk, J. (2010). *Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust*. Ravusvaheline Kaitseuringute Keskus, uuringukokkuvõte.

http://kra.ee/static/arvamused_kaitsevaest_enne_ja_parast_ajateenistust_20101.pdf

Kivirähk, J. (2014). *Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust*. Rahvusvaheline Kaitseuringute Keskus, uuringukokkuvõte.

<http://www.kra.ee/static/Aruanne2014.pdf>

Kaitseväeteenituse seadus. (2003). RT I 2003, 31, 195. Kasutatud 8.03.2016

<https://www.riigiteataja.ee/akt/559414>

Kraav M. ja Kink, K. (2008). *Aruanne kaitseväeteenistuskohustuse täitmisest riigis 2007. aastal*. http://kra.ee/static/kaitsevaeteenistuskohustuse_taitmisest_riigis_2007.pdf

Kutsumata jätmine ja vabastamine. (2016). Kaitseressursside Ameti kodulehekülg. Kasutatud 29.05.2017

<https://www.kra.ee/ajateenistus/ajateenistusest/keda-vabastatakse-voi-ei-kutsuta/>

Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn.

Morell, G. (2010). *Aruanne riigikaitsest osavõtu kohustuse ja kaitseväeteenistuskohustuse täitmise kohta riigis 2010. aastal*. Kaitseressursside Amet.

http://kra.ee/static/kaitsevaeteenistuskohustuse_taitmisest_riigis_2010.pdf

Müürsoo, A. (2017). *Kes läheb vabatahtlikult ajateenistusse: sotsiaaldemograafilised tegurid ja ootused-lootused ajateenistusele? Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused*. Strateegilise jätkusuutlikkuse kompetentsikeskus.

http://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/kes_laheb_vabatahtlikult_ajateenistusse.pdf

Oskamp, S. ja Wesley Schultz, P. (2005). *Attitudes and opinions*. Psychology Press.

Sõnum, T. ja Kuimet, P. (2015). *Aruanne kaitseväekohustuse täitmisest ja kaitseväeteenistuse korraldamisest 2014. aastal*. Kaitseressursside Amet.

http://www.kra.ee/static/kaitsevaekohustuse_taitmisest_riigis_2014.pdf

Talves, K. ja Truusa, T.-T. (2017). *Mis on ajateenijal mureks? Hirmud ja probleemid seoses ajateenistusega ja nende muutumine aja jooksul*. Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused. Strateegilise jätkusuutlikkuse kompetentsikeskus.

http://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/mis_on_ajateenijal_mureks.pdf

Trumm, A. (2015). *Kaitseväge inimressursi jätkusuutlikkus: küsimused ja väljakutsed*. Inimressurss ja riigikaitse: jätkusuutlikku arengu väljakutsed (10–20). Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut, Tervise Arengu Instituut.

<http://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/at.pdf>

LISAD

Lisa 1. Tunded seoses ajateenistuse läbimisega vanuse lõikes.

		2007					2010					2014				
Tunne	Vanus	18-19	20	21	22	23+	18-19	20	21	22	23+	18-19	20	21	22	23+
	Avaldas ise soovi		30%	20%	3%	4%	6%	*andmed puuduvad					*andmed puuduvad			
Hea meelelega		19%	18%	13%	12%	8%	58%	43%	24%	19%	18%	48%	31%	25%	15%	20%
Oli valmis kohustust täitma		28%	29%	37%	30%	31%	33%	40%	48%	48%	39%	42%	39%	38%	46%	33%
Võimalusel oleks minemata jätnud		16%	22%	34%	35%	38%	8%	14%	22%	25%	33%	7%	22%	27%	30%	38%
Täiesti vastumeelselt		3%	8%	11%	16%	15%	1%	2%	3%	6%	8%	1%	1%	7%	5%	8%
Ei oska öelda		4%	3%	2%	3%	2%	-	1%	3%	2%	2%	2%	7%	3%	4%	1%
Vastajate arv		1808					1788					1490				

Allikas: „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“ 2007, 2010 ja 2014. aasta uuringu kokkuvõtte. (Juhan Kivirähk)

Lisa 2. Tunded seoses ajateenistuse läbimisega haridustaseme lõikes.

2014				
Haridustase \ Tunne	Põhiharidus	Keskharidus	Kutseharidus	Kõrgharidus
Hea meelega	36%	28%	20%	17%
Oli valmis kohustust täitma	38%	42%	39%	42%
Võimalusel oleks minemata jätnud	19%	23%	29%	32%
Täiesti vastumeelselt	3%	4%	7%	6%
Ei oska öelda	4%	3%	5%	3%

Allikas: „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“ 2007., 2010. ja 2014. aasta uuringu kokkuvõtte. (Juhan Kivirähk)

Lisa 3. Kuidas suhtusid Teie ajateenistusse asumisse teie...

	2010				2014			
	Hästi	Pigem hästi	Pigem halvasti või halvasti	Ei oska öelda	Hästi	Pigem hästi	Pigem halvasti või halvasti	Ei oska öelda
Vanemad	49%	33%	12%	6%	45%	36%	11%	8%
Sõbrad/ekaaslased	28%	39%	24%	9%	26%	37%	27%	10%
Tööandja (kui töötasite)	19%	24%	32%	25%	10%	13%	23%	54%

Allikas: „Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust“ 2010. ja 2014. aasta uuringu kokkuvõtte. (Juhan Kivirähk)

Lisa 4. Intervjuukava: ajateenistuse läbinud noormehed

Noormeeste arvamus:

- Mida sa arvad ajateenistusest?
- Mis on sinu arvamust ajateenistusest mõjutanud? Kuidas?
- Kuidas see arvamus muutus pärast ajateenistuse läbimist?
- Mis on ajateenistuse juures positiivset/negatiivset? Miks?
- Milline on sinu arvamus ajateenistuse vajalikkusest?
- Mida sa arvad ajateenistuse kohustuslikkusest?

Aeg:

- Millal sa läbisid ajateenistuse?
- Millistel põhjustel sa valisid antud hetke?
- Millal oleks kõige sobilikum aeg ajateenistus läbida? Miks?

Ühiskondlik kuvand:

- Missugune on sinu arvates ajateenistuse kuvand ühiskonnas?
- Miks see võib olla selliseks kujunenud?
- Kuidas sinu arvates mõjutab ühiskondlik kuvand ajateenistusse asumist?

Lisa 5. Intervjuukava: ajateenistust mitte läbinud noormehed

Noormeeste arvamus:

- Mida sa arvad ajateenistusest?
- Mis on sinu arvamust ajateenistusest mõjutanud? Kuidas?
- Kuidas see arvamus muutus pärast ajateenistuse läbimist?
- Mis on ajateenistuse juures positiivset/negatiivset? Miks?
- Milline on sinu arvamus ajateenistuse vajalikkusest?
- Mida sa arvad ajateenistuse kohustuslikkusest?

Aeg:

- Mis põhjusel sa pole ajateenistusse läinud?
- Millisel juhul sa asuksid ajateenistusse?
- Millal oleks kõige sobilikum aeg ajateenistus läbida? Miks?

Ühiskondlik kuvand:

- Missugune on sinu arvates ajateenistuse kuvand ühiskonnas?
- Miks see võib olla selliseks kujunenud?
- Kuidas sinu arvates mõjutab ühiskondlik kuvand ajateenistusse asumist?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

Janne Susi,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Kõrgharidust omandavate noormeeste arvamused ajateenistusest“,

mille juhendaja on

Avo Trumm,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **1.06.2017**